

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

A

**VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2010

František HAUER

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

A

**VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI**

**Okolnosti vylučující protiprávnost
(Circumstances excluding the illegality)**

Vypracoval:	<i>František HAUER</i>
Vedoucí bakalářské práce:	<i>doc. JUDr. Jan HEJDA, Ph.D</i>
Studijní program:	<i>Sociální pedagogika Specializace bezpečnostně právní</i>
Datum odevzdání :	<i>31. března 2010</i>

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Název práce: Okolnosti vylučující protiprávnost

Zadání práce: Bakalářská práce se bude zabývat okolnostmi vylučujícími protiprávnost de lege lata a komparací se zahraničním právem. Cílem práce je vymezení základních pojmů, vymezení jednotlivých okolností vylučujících protiprávnost, vybočení a překročení zákonem stanovených pravidel s důrazem na analýzu jednotlivých soudních rozhodnutí. Na základě této analýzy bude provedena komparace s evropskou právní úpravou. V závěru bude předložena úvaha o možnostech případné právní úpravy de lege ferenda.

Jméno studenta: František HAUER

Obor: Sociální pedagogika

Specializace: Bezpečnostně právní

Vedoucí práce: doc. JUDr. Jan HEJDA, Ph.D.

Termín zadání: 31. března 2009

Prohlášení:

Prohlašuji, že bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně. Použitou literaturu a podkladové materiály uvádím v příloženém seznamu literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

České Budějovice, březen 2010

František HAUER

Poděkování:

Za cenné rady, náměty a inspiraci děkuji vedoucímu této práce váženému
doc. JUDr. Janu HEJDOVI, Ph.D.

Anotace

Okolnosti vylučující protiprávnost

Bakalářská práce vytváří ucelený pohled na problematiku a současné pojetí okolností vylučujících protiprávnost v České republice, které jsou vymezeny v trestním zákoně č. 140/1961 Sb. (nutná obrana, krajní nouze, oprávněné použití zbraně) platného do 31.12.2009. Smyslem práce je vytvoření praktické pomůcky pro občany naší země, jakým způsobem se mají chovat a jednat v situacích, kdy bude bezprostředně ohrožen jejich majetek, zdraví nebo život, případně i jiná práva a svobody deklarovaná Listinou základních práv a svobod, v souvislosti s bezprostředním protiprávním jednáním jiných osob. V práci jsou postupně uvedeny jednotlivé podmínky, které musí splňovat útok, nebezpečí i samotná obrana před protiprávním jednáním, aby mohla být příslušnými orgány posouzena jako jednání v mezích konkrétní okolnosti vylučující protiprávnost. Rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení prezentují jejich přístup k této problematice. Rovněž obsahuje pohled na instalaci automatických obranných zařízení, jejichž používání a instalace není v současné době zákonem nijak upravena, jako účinný prostředek na ochranu svého majetku. Vzhledem k nastávající platnosti nového trestního zákoníku č. 40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů, je v práci také věnována kapitola okolnostem vylučujícím protiprávnost *de lege ferenda* podle tohoto trestního zákoníku s úvahou nad jejich dalšími případnými právními úpravami. V páté kapitole je provedena komparace těchto okolností se zahraniční právní úpravou.

Annotation

Circumstances excluding the illegality

This work provides a comprehensive look at the issues and current concepts of circumstances precluding unlawfulness in the Czech Republic, which are defined in the Criminal Code No. 140/1961 Coll. valid until 31.12.2009 (necessary defense, exigency, legitimate use of weapons). The purpose of this work is to create the practical tools for citizens of our country how to behave and act in situations of the immediate danger to their property, health or life, or other rights and freedoms declared by the Charter of Fundamental Rights and Freedoms, in the context of immediate unlawful conduct of other persons. In this thesis there are gradually given various conditions which the attack must meet, the risk of defending against unlawful conduct and this act itself could be considered by the competent authorities as an act within the limits of the particular circumstances excluding the unlawfulness. The decisions of law enforcement bodies present their approach to this issue. It also includes a view of the installation of automatic defense equipment, the use and installation is currently not regulated by law as an effective means to protect their property. Due to the upcoming of the new Penal Code No. 40/2009 Coll., As amended, at work there is also a chapter by circumstances precluding unlawfulness *de lege ferenda* under the Criminal Code with the consideration of their other possible legislation. In the fifth chapter is a comparison made these circumstances with foreign legislation.

Obsah

ÚVOD	1
1. OBECNÉ VYMEZENÍ PROBLEMATIKY	5
1.1. VĚK.....	5
1.2. PŘÍČETNOST.....	7
2. OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST V ZÁKONĚ VÝSLOVNĚ UVEDENÉ	9
2.1. NUTNÁ OBRANA.....	9
2.2. KRAJNÍ NOUZE.....	23
2.3. SROVNÁNÍ INSTITUTU NUTNÉ OBRANY A KRAJNÍ NOUZE – SHODNÉ ZNAKY A VYMEZENÍ ROZDÍLŮ.....	31
2.4. OPRAVNĚNÉ POUŽITÍ ZBRANĚ	33
3. OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST V ZÁKONĚ VÝSLOVNĚ NEUVEDENÉ	37
3.1. SVOLENÍ POŠKOZENÉHO	37
3.2. PLNĚNÍ PRÁV A POVINNOSTI NEBO ROZKAZU.....	38
3.4. DOVOLENÉ RIZIKO.....	40
4. OCHRANA MAJETKU - AUTOMATICKÁ OBRANNÁ ZAŘÍZENÍ	42
5. OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST V MEZINÁRODNÍM PRÁVU - KOMPARACE	47
6. OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST V MIMOTRESTNÍCH ÚPRÁVÁCH	60
7. OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST „DE LEGE FERENDA“	64
ZÁVĚR	66
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ	68

ÚVOD

„ Okolnosti vylučující protiprávnost jsou takové okolnosti, které pachatele činu jinak trestného zbavují trestní odpovědnosti. “¹

Ochrana společnosti před protiprávním jednáním, které poškozuje samotné občany i celou společnost, by měla být prvořadým zájmem každého civilizovaného státu. Jednotlivá protiprávní jednání jsou uvedena v trestním zákoně - zákon č. 140/1961 Sb. ve znění pozdějších předpisů (dále jen trestní zákon), kde jsou označovány trestnými činy. Uvedený trestní zákon pozbývá od 1.1.2010 platnosti a v platnost vstupuje nový zákon č. 40/2009 Sb. trestní zákoník (dále jen trestní zákoník). Problematiku okolností vylučujících protiprávnost uvádím v bakalářské práci z pohledu obou zákonů. V novém trestním zákoníku jsou tato protiprávní jednání také označovány trestnými činy, které jsou dále děleny na přečiny, zločiny a zvláště závažné zločiny. Řešení ochrany a obrany před těmito jednáními upravuje nejen trestní právo, ale také právo soukromé. Trestní zákon definuje okolnosti vylučující protiprávnost (nutná obrana, krajní nouze, oprávněné použití zbraně), které jsou pro občany důležité, neboť pojednávají o jinak protiprávních jednáních, činech jinak trestných. Při splnění zákonných podmínek nejsou tato jednání protiprávní a jsou zcela v souladu s trestním zákonem. K nejvýznamnějším okolnostem vylučujícím protiprávnost řadí tento trestní zákon nutnou obranu, krajní nouzi a oprávněné použití zbraně. Výslovně neuvádí další okolnosti vylučující protiprávnost (svolení poškozeného, plnění práv a povinností nebo rozkazu a dovolené riziko při výrobě a výzkumu), které nás doprovází v běžném, každodenním životě. Domnívám se, že problematiku okolností vylučujících protiprávnost by měla znát celá naše společnost, proto se jí budu ve své práci podrobně věnovat. Každý z nás je, dle mého názoru, díky kriminalitě páchané v České republice, ale i mimo její území, vystavován rizikům a situacím, při kterých je nebo může být ohrožován lidský život, zdraví, majetek či jiná práva

¹ JELÍNEK, J. a kolektiv: *Trestní právo hmotné*. 1. vyd. Praha: Leges, 2009, s. 240.
ISBN 978-80-87212-24-0

a svobody. Jedná se o úmyslné protiprávní jednání jiných osob, které ohrožují to, co má chránit zákon a co každému občanovi České republiky přiznává Listina základních práv a svobod. Mezi ně řadíme: právo na život, právo vlastnit majetek, osobní svobodu, nedotknutelnost obydlí, lidskou důstojnost a další. Státní orgány České republiky by měly chránit práva a svobody každého občana. Nemůžeme se ale pokaždé spoléhat na okamžitou pomoc státních orgánů, protože není v jejich silách a možnostech být vždy včas a všude, a proto nemějme strach bránit lidská práva a svobody nejen naše vlastní, ale také druhých občanů. Listina základních práva svobod i celý právní systém České republiky nám umožňuje vystoupit za splnění zákonných podmínek na ochranu těchto práv a svobod proti každému, kdo svým protiprávním jednáním tato práva ohrožuje nebo porušuje. Nikdo z nás nemůže předpokládat, kdy se stane obětí trestného činu či jiného protiprávního jednání bude nucen bez pomoci státních orgánů přistoupit k obraně svých deklarovaných práv a svobod. Nejsme stát bez kriminality, což dokazují i statistiky trestné činnosti (viz graf č. 1 na straně č. 4). Nespoléhejme tedy pouze na včasnou pomoc státu, státních orgánů a plně a bez strachu využijeme institutů okolností vylučujících protiprávnost v souvislosti s obranou a ochranou svých práva svobod před protiprávním jednáním jiných osob. Na základě okolností vylučujících protiprávnost lze beztrestně čelit a odvracet útok na zájem či práva osob chráněný zákonem. K tomuto musíme splnit a dodržet zákonem stanovené podmínky. Víme však, jakým způsobem se můžeme bránit, s jakou intenzitou, jaké prostředky k obraně můžeme využít, jaké přesně podmínky musíme dodržet, abychom nevybočili z mezí jednotlivých okolností vylučujících protiprávnost. Co to vlastně znamená svolení poškozeného, dovolené riziko? Mohu si nainstalovat automatické obranné zařízení na ochranu svého domu? Odpovědi na tyto a další otázky bych chtěl dát občanům České republiky, kteří, dle mého mínění, neví jednoznačně, jak se v takových zátěžových situacích chovat. Vzhledem k tomu, že jim patrně není znám podrobnější výklad okolností vylučujících protiprávnost a zákonem stanovených podmínek, které musí dodržet, rozhodl jsem se občanům tuto problematiku v práci přiblížit.

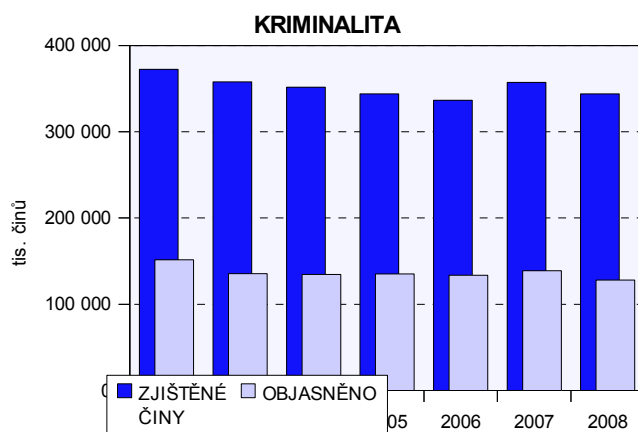
Zákony, právní normy i přes aktuální platné úpravy (např. nový zákon č. 40/2009 Sb. trestní zákoník platný od 1.1.2010, dále jen trestní zákoník) definují okolnosti vylučující protiprávnost velice stroze a nedostatečně. Bližší informace, případně nejrozsáhlejší stanoviska a rozhodnutí soudů můžeme získat v judikátech, které danou problematiku řeší. Pro běžného občana České

republiky je časově i jinak náročné získat k těmto informacím přístup. Se samotným výkladem i aplikací okolností vylučujících protiprávnost mají problémy i orgány činné v trestním řízení, zkušení soudci, státní zástupci i právníci, což se především projevuje v nejednotnosti posuzování jednotlivých konkrétních případů. Jiný názor a postoj k této problematice, v aplikaci na určitý případ zaujímá např. soudce prvního stupně a následně odvolací soud vyšší instance. V posledních letech došlo v České republice k několika změnám v ustanoveních okolností vylučujících protiprávnost, nový platný trestní zákoník od 1.1.2010 dokonce již pojmenovává některé okolnosti, které dříve v zákoně výslovně uvedeny nebyly, ale, dle mého názoru, se nejedná o změny dostatečné, v důsledku čehož doufám, že ne poslední. Vždyť i například právní systémy Slovenska nebo Nizozemí jasněji a srozumitelněji definují zákonné podmínky okolností vylučujících protiprávnost, aby občan dodržel meze okolností a při svém jednání z nich nevybočil. A jejich definice dávají větší možnost pro obranu a ochranu práva svobod, aniž by měl občan panický strach z porušení zákona při jejich obraně. Nejednou došlo v České republice k případu, kdy ten, kdo vyvolal protiprávní jednání (zloděj, pachatel loupežného přepadení, sexuální násilník) byl v konečné fázi soudního řízení označen za poškozeného, který byl nepřiměřeným obranným jednáním poškozen. Změna zákonné úpravy jednotlivých okolností vylučujících protiprávnost by měla přenést veškeré následky spojené s obranou, ochranou práv a svobod na útočníka, na toho, kdo vyvolal protiprávní jednání. Nelze přece do nekonečna pachatelům trestných činů tolerovat drzost spočívající v opakování jejich jednání. Jestliže již na ně nezabírají preventivní ani represivní opatření, je třeba dát slušnému občanovi možnost dostatečně bránit svá práva a svobody bez obavy z následného potrestání za nepřiměřenou obranu a na bedra útočníka dát břemeno strachu z možných následků razantní obrany, spočívající například v újmě na zdraví toho, kdo obranu vyvolal (násilník, zloděj atd.). Je důležité, aby naši zákonodárci posunuli okolnosti vylučující protiprávnost na hranici odpovídající potřebám celé naší společnosti. Možná by neměli pouze pro okrasu nechávat zpracovávat statistické grafy, z nichž jeden uvádím, ale měli by přestat se neustále dívat na práva pachatele (ten, který se protiprávního jednání dopouští) a začít myslet na poškozeného (ten, jehož práva jsou poškozována). Člověk, který se dopouští protiprávního jednání, by měl nést plnou odpovědnost za své jednání. Razantnější obrana může preventivně působit proti vysoké kriminalitě a stále větší drzosti a brutalitě pachatelů.

SOUDNICTVÍ, KRIMINALITA, NEHODY

	2005	2006	2007	2008
Osoby stíhané ¹⁾ (vč. vyřízených ve zkráceném přípravném řízení)	108 100	110 339	113 814	110 410
z toho obžalované osoby	95 767	97 880	101 241	98 446
Odsouzené osoby celkem ¹⁾	67 561	69 445	75 728	75 761
z toho: ženy	8 937	9 938	9 392	9 274
mladiství	3 069	2 773	2 949	2 882
z toho k trestu odnětí svobody:				
nepodmíněnému	10 078	9 997	9 871	10 255
podmíněně odloženému	36 006	38 657	42 242	42 157

¹⁾ Pramen: Ministerstvo spravedlnosti ČR

	2005	2006	2007	2008
Nehody v silniční dopravě ¹⁾	199 262	187 965	182 736	160 376
z toho nehody se zraněním nebo usmrcením	25 239	22 115	23 060	22 481
Osoby: usmrcené				
(do 30 dnů po nehodě)	1 286	1 063	1 222	1 076
zraněné: těžce	4 396	3 990	3 960	3 809
lehce	27 974	24 231	25 382	24 776
Věcná škoda (mil. Kč)	9 771	9 116	8 467	7 742
Požáry celkem (počet) ²⁾	20 183	20 262	22 394	20 946
z toho podle odvětví v zniku:				
zemědělství	615	667	640	779
lesnictví	626	679	847	504
průmysl	809	883	733	721
stavebnictví	80	167	133	116
obchod	240	251	192	165
doprava, spoje	2 204	2 145	2 102	2 284
domácnosti, obytné domy	2 614	2 631	2 652	2 518
Počet osob: usmrcených	139	144	130	142
zraněných	914	919	1 023	1 109
zachráněných	2 146	3 560	3 564	6 680
Škody přímé (mil. Kč)	1 634	1 934	2 158	3 277
Uchráněné hodnoty (mil. Kč)	7 110	9 183	8 974	14 546

¹⁾ Pramen: Policejní prezidium ČR, ředitelství služby dopravní policie

²⁾ Pramen: Ministerstvo vnitra – gen. řed. Hasičského záchranného sboru ČR

Zdroj : Český statistický úřad, Statistická ročenka 2009

1. OBECNÉ VYMEZENÍ PROBLEMATIKY

Domnívám se, že okolnosti vylučující protiprávnost nepochybně souvisejí s trestní odpovědností, a proto bych se v obecném vymezení problematiky stručně zaměřil na pojem *trestně odpovědný pachatel* a dále pokračoval jednotlivými okolnostmi vylučujícími protiprávnost. Dle trestního zákona se jedná o osobu, která spáchala trestný čin, je příčetná a je starší patnácti let. Ve zvlášť zákonem stanovených případech musí též vykazovat znak charakterizující požadavek na zvláštní vlastnost, způsoblost nebo postavení osoby pachatele. Jedná se o konkretizaci obligatorního (povinného) znaku skutkové podstaty trestného činu a to subjektu trestného činu.

„Trestní odpovědnost reprezentuje souhrn podmínek, při jejichž naplnění vzniká pachateli trestného činu povinnost strpět za spáchaný trestný čin postih stanovený zákonem.“²

Jednotlivé znaky, které vymezují pojem trestní odpovědnost jsou trestně odpovědný pachatel, trestný čin a povinnost (i schopnost) nést postih za spáchaný trestný čin.

Věk a příčetnost podmiňují trestní odpovědnost konkrétního jedince a jsou uvedeny věk v § 11 Trestního zákona – zákon č. 140/1961 Sb. ve znění pozdějších novel a doplňků (dále jen trestního zákona) a nepříčetnost v § 12 trestního zákona.

1.1. V Ě K

Je uveden v § 11 obecné části trestního zákona a je považován za formální obecný znak trestného činu.

„Kdo v době spáchání činu nedovršil patnáctý rok svého věku, není trestně odpovědný.“³

² HEJDA, J. a kolektiv: *Výbraná témata kriminalistiky a trestního práva*. Vysoká škola ekonomická v Praze: Oeconomica, 2007, s. 149. ISBN 978-80-245-1163-4

³ Zákon č. 140/1961 Sb.: *Trestní zákon*, ve znění pozdějších předpisů

Trestní odpovědnost fyzické osoby se odvozuje od dosažení takového stupně její zralosti a rozumové a mravní vyspělosti, aby byla schopná za spáchaný trestný čin nést odpovědnost. Zákodníci stanovili takovou věkovou hranici na patnáctý rok věku. §89 trestního zákona pak upřesňuje dobu počátku trestní odpovědnosti, kdy minimální hranici pro trestní odpovědnost stanovuje na den, který následuje po dovršení patnáctého roku věku.

Článek 32 odst. 1 Listiny základních práv a svobod zaručuje ochranu dětí a mladistvých. Dalo by se konstatovat, že dovršením věku 15 let nevzniká trestní odpovědnost v plném rozsahu, jako je to u dospělých pachatelů, což se projevuje především v posuzování osob mladistvých (věk 15-18 let), ale i výši trestních sazeb za spáchaná protiprávní jednání.

„Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena.“⁴

Za významné věkové období je považováno rozhraní od patnáctého do osmnáctého roku života. I z toho důvodu je v trestním právu upraveno trestání mladistvých pachatelů. Jsou to osoby, které již dovršily 15 let, ale nepřekročily 18 let. Trestní odpovědnost mladistvých je upravena v zákoně o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů č. 218/2003 Sb. Za zásadní je ve všech těchto případech považován věk matrikový. Posuzován je však také tzv. věk mentální. Celková vyspělost pachatele vyjadřuje mentální věk, přičemž hovoříme o bio – psycho – sociální a mravní úrovni. V ideálním případě odpovídá matrikový věk věku mentálnímu. V některých případech tomu tak není a zákonodárce si pak vypomáhá posuzováním souvislostí mezi věkem matrikovým a mentálním. Osoby, které nedovršily věku 15 let nejsou ve smyslu obecné části trestního zákona trestně odpovědné.

Zákon č. 40/2009 Sb. trestní zákoník nabývající účinnosti od 1. ledna 2010 uvádí věk v § 25 a stanovuje hranici trestní odpovědnosti na 15 let. Lze si těžko představit, že česká společnost je připravena na razantnější snížení věkové hranice trestní odpovědnosti. Souhlasil bych se snížením věkové hranice až na 13 let, popřípadě další diferenciaci věku podmíněnou návazností udělování konkrétních druhů trestů a ochranných opatření u této věkové skupiny.

⁴ Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb. o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky

1.2. PŘÍČETNOST

Příčetnost je způsobilost a schopnost pachatele být trestně odpovědným za své jednání. Samotná příčetnost však není v trestní zákoně charakterizována. Ten, kdo si s ohledem na svoji psychiku neuvědomuje proč je za svůj čin odpovědný, netušil by ani proč je za něj trestán. Účel trestu by pak ztrácel na významu.

Zákonodárce v trestním zákoně nedefinuje příčetnost pozitivně, nýbrž negativně, vymezením podmínek, za nichž je příčetnost vyloučena. Předpokládá, že všichni jsme příčetní a v případě, že o tomto vznikne pochybnost, je prováděn „*důkaz opakem, a contrario*.“⁵

V § 12 trestního zákona je stanovena nepříčetnost – kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný.

Nepříčetnost je charakterizována jako stav, kdy někdo pro duševní poruchu, která je zde v době spáchání činu, nemůže buď rozpoznat, že jeho jednání je pro společnost nebezpečné, anebo nemůže své jednání ovládat. Pro nepříčetnost postačuje nedostatek jedné z těchto schopností. Nepříčetnost je podmíněna naplněním dvou kritérií. A to kritériem psychiatrickým a časovým. Psychiatrie se zabývá otázkami duševních chorob. Psychiatrické kritérium spočívá v duševní poruše, kterou pachatel trpí. Pojem duševní poruchy zahrnuje duševní chorobné stavy, duševní choroby a duševní poruchy krátkodobé. Příčetnost je závislá na dvou složkách, které musí být přítomny současně. Složka rozpoznávací, tzn. že pachatel musí vědět, že jeho jednání je nebezpečné pro společnost a rozpoznat to. Neschopnost rozpoznat (někdy se taky nazývá neschopnost inteligenční, rozumová) nastává i v případě, že osoba sice vnímá dané skutečnosti, ale není schopna posoudit společenské souvislosti, smysl a dopad svého jednání. Dále je to složka ovládací. Pachatel musí být schopen své jednání ovládnout. Jestliže chybí některá z těchto dvou složek, nemůže jít o pachatele příčetného. Musí však jít o stav vyvolaný duševní poruchou přítomnou v době činu. Samotná duševní porucha bez toho, že by vyvolávala nedostatek schopnosti rozpoznávací a ovládací, nemůže být důvodem nepříčetnosti. Schopnosti rozpoznávací a ovládací je třeba posuzovat se zřetelem

⁵ HEJDA, J. a kolektiv: *Vybraná témata kriminalistiky a trestního práva*. Vysoká škola ekonomická v Praze: Oeconomica, 2007, s. 152. ISBN 978-80-245-1163-4

k povaze spáchaného trestného činu. Posouzení otázky nepřičetnosti náleží orgánům v trestním řízení na základě skutečností vyplývajících z provedených důkazů. Vyžaduje posouzení založené na odborných znalostech z oboru psychiatrie. Znalecký posudek je jedním z podkladů pro vytvoření soudcovského přesvědčení o otázce přičetnosti a musí být hodnocen v souvislosti se všemi ostatními zjištěnými skutečnostmi. Trestní odpovědnost pachatele zjišťuje soud vždy ke konkrétnímu činu.

Časové kritérium koriguje široký záběr nepřičetnosti, k němuž by vedlo pouze samotné psychiatrické hledisko. Duševní porucha a nedostatek rozpoznávací nebo určovací schopnosti musí být v době spáchání trestného činu. O vyloučení trestní odpovědnosti nepůjde v případě, pokud osoba nepřičetná před spácháním činu je v době jeho spáchání přičetná. Pokud se osoba stane nepřičetnou až po spáchání činu, může to mít význam trestně procesní, může to vést k přerušení trestního stíhání (specifikováno v § 173 odst. 1 písm. c) trestního řádu). Duševní porucha, respektive stav nepřičetnosti musí být nezaviněný. Pokud si nepřičetnost zavinil pachatel sám tím, že se do tohoto stavu přivedl sám např. požitím alkoholických nápojů nebo omamných látek, není vyloučena jeho trestní odpovědnost. Trestním právo se zabývá i otázkou zmenšené přičetnosti. Jde o stav, kdy vlivem duševní poruchy jsou výrazněji oslabeny schopnosti rozpoznat nebo ovládat. V důsledku zmenšené přičetnosti může soud k této skutečnosti přihlídnout a uložit tak jiný druh a délku trestu nebo může mít za následek upuštění od potrestání.

Nepřičetnost je v zákoně č. 40/2009 Sb. trestní zákoník nabývající účinnosti od 1. ledna 2010 uvedena v § 26. Tento nový rekodifikovaný trestní zákoník již výslovně pojmenovává v § 27 zmenšenou přičetnost.

„Kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu měl podstatně sníženou schopnost rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, je zmenšeně přičetný.“⁶

⁶ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, Poradce, 2009, str. 8, ISSN 1802-8330

2. OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST V ZÁKONĚ VÝSLOVNĚ UVEDENÉ

2.1. NUTNÁ OBRANA

OBEČNÉ VYMEZENÍ

„Okolností vylučující protiprávnost je taková okolnost, která u činu, u něž jsou naplněny všechny znaky trestného činu, způsobí, že není protiprávní, ale je v souladu s právem (dovolený čin). Takový čin nazýváme čin jinak trestný.“⁷

Trestní zákon výslovně pojmenovává tři okolnosti vylučující protiprávnost (§ 13 trestního zákona – nutná obrana, § 14 trestního zákona – krajní nouze a § 15 trestního zákona – oprávněné použití zbraně). Vedle nich v oblasti trestního práva ještě rozlišujeme okolnosti vylučující protiprávnost v zákoně výslovně neuvedené (svolení poškozeného, plnění práv a povinnosti nebo rozkazu a dovolené riziko při výrobě a výzkumu). Oproti tomu jsou v zákoně č. 40/2009 Sb. trestní zákoník nabývající účinnosti od 1. ledna 2010 uvedeny tyto okolnosti v § 28 – krajní nouze, v § 29 – nutná obrana, v § 32 – oprávněné použití zbraně a také již výslovně pojmenovává další okolnosti a to v § 30 – svolení poškozeného a v § 31 – přípustné riziko.

Hlavním úkolem každého státu je ochrana oprávněných i společenských zájmů jednotlivce. Chrání je nejen z důvodu významu pro jednotlivce, ale i pro jejich význam jako celek. Stát z hlediska práva umožňuje v případech nutné obrany aktivní zásah ze strany občanů, protože sám zasáhnout v daném okamžiku a na daném místě nemůže a hrozí nebezpečí nevratného následku. Podmínky nutné obrany jsou zakotveny prakticky ve všech trestních zákonech všech právních států. Bez omezení okruhu případů státem, v nichž je možné nutnou obranu realizovat, by vedlo ke vzniku bezpráví a možná

⁷ HEJDA, J. a kolektiv: *Vybraná témata kriminalistiky a trestního práva*. Vysoká škola ekonomická v Praze: Oeconomica, 2007, s. 177. ISBN 978-80-245-1163-4

i k vzájemnému vyřizování účtů mezi lidmi. Čím důkladněji jsou stanoveny podmínky pro jednání v nutné obraně, tím větší právní jistotu poskytuje tento institut občanům a roste tak jeho význam pro společnost. Nutná obrana by měla být omezena na případy, kdy je účelná a prospěšná pro občany i pro stát. V úvahu přichází případy nebezpečí, ve kterých stát a státní orgány zakročit nemohou a ochrana práv a oprávněných a společenských zájmů přechází na občana. Právem každého občana je chránit své zájmy před případným útokem. Není to však jeho povinností. Hovoříme zde o střetu zájmů útočníka na vyvolání protiprávního stavu a zájmů obránce, který proti němu zasahuje. V jednání obránce chybí protiprávnost a společenská nebezpečnost. Pokud jsou dodrženy určité právem stanovené meze a podmínky nutné obrany, náš právní řád takové obranné jednání legalizuje a zbavuje odpovědnosti za následek vzniklý v rámci této obrany. Vychází ze zásady, že riziko vyvolané útokem by měl nést útočník, nikoliv obránce. Na druhou stranu nutnou obranu nemůžeme chápat jako pomstu. Kdo jedná v nutné obraně se musí pohybovat v rámci mezí a podmínek stanovených naším právním řádem a ne se řídit svými subjektivními pocity. Nutnou obranou se rozumí odvracení útoku, který bezprostředně hrozí nebo trvá u některého ze zájmů chráněných trestním zákonem. V některých případech je vhodnější se útoku vyhnout a to z důvodu možnosti vzniku ještě větších následků než které hrozily použitím nevhodně zvolené obrany.

Je pochopitelné, že každý jednotlivý případ jednání v nutné obraně musí být řešen individuálně s co možná největší precizností. Získané poznatky z jednotlivých řešení a případů jednání v nutné obraně bezprostředně ovlivňuje rámeček, v němž je možné práva nutné obrany využít. Ustanovení § 13 trestního zákona (od 1.1.2010 § 29 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník) by se mělo uplatňovat ve prospěch obránce co nejvýrazněji a nejširěji. Pak se bude posilovat vůle občanů odvracet přímo hrozící nebo trvající útoky na zájmy chráněné trestním zákonem a bude růst vážnost a právní síla tohoto institutu. Vždyť právo bránit sebe nebo jiné v nutné obraně má kdokoliv, nejen ten, proti němuž útok směřuje. Stav nutné obrany může nastat kdykoliv a u kohokoliv z nás.

PODMÍNKY A MEZE NUTNÉ OBRANY

Žijeme v právním demokratickém státě, a proto náš právní systém stanovil jednotlivé podmínky a meze institutu nutné obrany, aby zabránil jeho zneužívání. Chce tak minimalizovat počet jednání, kdy jedinec bere ochranu zájmů do vlastních rukou a při tomto dochází ke zneužívání tohoto institutu. Klíčovým ustanovením upravujícím podmínky nutné obrany je §13 trestního zákona, kde je nutná obrana definována jako:

„Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.“⁸

Oproti tomu nový trestní zákoník a to Zákon č. 40/2009 Sb. platný od 1.1.2009 pouze nahrazuje slůvko „tímto“ výrazem „trestním“. V tomto paragrafu však nejsou blíže specifikovány konkrétní zájmy, k jejichž ochraně je nutná obrana přípustná. Zájmy chráněné trestním zákonem jsou souhrnně uvedeny v § 1 trestního zákona (č. 140/61 Sb.).

„Účelem trestního zákona je chránit zájmy společnosti a ústavní zřízení České republiky, práva a oprávněné zájmy fyzických a právnických osob.“⁹

Nutná obrana není ani vyloučena v mezích jiného právního předpisu. Listina základních práv a svobod ve svém čl. 23 zakotvuje právo občanů postavit se na odpor proti každému, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a základních svobod, založený Listinou, jestliže by činnost ústavních orgánů a účinné použití zákonných prostředků byly znemožněny. Zákon o přestupcích dovoluje nutnou obranu na ochranu zájmů chráněných jakýmkoliv zákonem. Tuto obranu chápeme jako subsidiární a nelze ji patrně analogicky rozšiřovat na další politické zájmy. Předmětem ochrany podle občanského zákoníku je v rámci nutné obrany jak osoba fyzická (zejména zdraví a majetek), tak i majetek osoby právnické nebo státu.

^{8,9} Zákon č. 140/1961 Sb.: *Trestní zákon*, ve znění pozdějších předpisů

„Jestliže právní řád dává občanům právo nutné obrany, musí stanovit i podmínky, při jejichž splnění lze takto jednat. Požadavek přesného vymezení těchto podmínek je v souladu se zásadou zákonnosti. Stanovení těchto podmínek zaručuje občanům, kteří tyto podmínky dodrží, že nebudou voláni k trestní odpovědnosti ani jiné odpovědnosti, na druhé straně je pak zárukou, že pod rouškou těchto institutů nebudou páčány trestné činy.“¹⁰

K nutné obraně je oprávněn kdokoliv, i když útok nesměřuje proti němu samotnému (pomoc v nutné obraně). Na splnění podmínek jednání v nutné obraně se musí pohlížet jednotlivě podle konkrétního případu a velmi citlivě je posuzovat, protože ve většině případů nemá jedinec v dané situaci příliš mnoho času se rozmyslet, zda jeho jednání splňuje všechny znaky nutné obrany. Každý občan jednající v nutné obraně musí splnit současně několik objektivních podmínek, mezi které patří:

- **útok na zájem chráněný zákonem**
- **útok přímo hrozí nebo trvá**
- **přiměřenost obrany**

Útok je úmyslně zaviněné jednání člověka, je protiprávní a nebezpečné určitou měrou pro společnost. Judikatura předpokládá dva nezbytné znaky, mezi které patří společenská nebezpečnost a protiprávnost jednání, které má být útokem. Za útok lze považovat pouze protiprávní úmyslné jednání fyzické osoby, a to buď konání nebo opomenutí. Zpravidla má charakter trestného činu, i když nemusí tomu být tak vždy (např. u trestného činu zanedbání povinné výživy je obrana z povahy věci vyloučena). Pojem útok v sobě zahrnuje kromě násilného jednání v některých případech i jednání nenásilného charakteru (některé majetkové trestné činy). Tímto jednáním dochází porušení nebo ohrožení zájmů chráněných trestním zákonem. Nelze vyloučit ani útok zvířete, pokud je zneužito fyzickou osobou. Jedná-li se o obranu proti samotnému zvířeti, lze hovořit o využití institutu krajní nouze.

¹⁰ KUČTA, J. *Nutná obrana*. Masarykova univerzita, Brno: 1999, s. 164. ISBN 80-210-2198-5

„Útokem je především jednání člověka, resp. zvířete za předpokladu, že je nástrojem útočníka.“¹¹

Je-li útočníků více, nutná obrana směřuje vůči každému útočníkovi.

„Situace, kdy útok střídá obranu, není nutnou obranou, ale podle trestního zákona se jedná o rvačku podle § 225, odstavec 1, trestního zákona. Rovněž obrana proti vyprovokovanému útoku není nutnou obranou.“¹²

Protiprávnost útoku spočívá především ve společenské nebezpečnosti. Útok musí být vždy protiprávní, ale ne nutně trestný, jedná se o méně intenzivnější útoky proti tělesné integritě člověka, které nemají za následek ublížení na zdraví. Pojem protiprávnost rozumíme rozpor jednání s platným právem, přičemž je toto jednání pro společnost nebezpečné. Ustanovení paragrafu nutné obrany zmiňuje pojem útok na zájem chráněný trestním zákonem. Patří sem zájmy individuální (život, zdraví, majetek, svoboda, důstojnost) i zájmy celospolečenské nebo státní (státní tajemství). Společenská nebezpečnost útoku může být i nižší než je společenská nebezpečnost pro trestný čin.

„Protože útok musí být vždy protiprávní, nelze nutnou obranu použít proti jednáním dovoleným, proto tedy nelze nutnou obranu použít proti jednání v nutné obraně a krajní nouzi popřípadě dalším jednáním vylučujícím odpovědnost v zákoně výslovně neuvedené.“¹³

V této problematice je žádoucí a připouští se pomoc v nutné obraně a v případě, že útok směřuje na život nebo zdraví nutná obrana se připouští i proti vůli toho, proti němuž útok směřuje.

Důležité je i zmínit se o útoku osoby duševně nemocné nebo osoby jednající ve skutkovém omylu. Ten je posuzován převážně dle zásad o krajní nouzi. V takové situaci se zhodnocuje, zda-li postačuje k naplnění znaku

¹¹ NOVOTNÝ, F. a kolektiv: *Trestní právo hmotné*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 146. ISBN 978-80-7380-083-3

¹² HEJDA, J. a kolektiv: *Vybraná témata kriminalistiky a trestního práva*. Vysoká škola ekonomická v Praze: Oeconomica, 2007, s. 152. ISBN 978-80-245-1163-4

¹³ ŠÁMAL, P., PŮRY, F., RIZMAN, S.: *Komentář k trestnímu zákonu*, 6. vyd., Praha, C. H. Beck, 2004, s. 120-121. ISBN 80-7179896-7

protiprávnosti objektivní protiprávnost nebo je třeba protiprávnosti subjektivní. Osobu útočníka pro nedostatek věku či jeho nepřičetnost nelze trestat. Subjektivní pojetí protiprávnosti řadí takové útoky pod pojem nebezpečí a spadají tak k případům krajní nouze. Přičemž požaduje splnění podmínek subsidiarity a proporcionality. Zde by bylo rozumnější rozšířit podmínky proporcionality ve smyslu ustanovení o nutné obraně, že obrana proti takovým útokům nesmí být zcela zjevně nepřiměřená povaze útoku.

Jednou z hlavních podmínek nutné obrany je útok, kdy musí jít o přímo hrozící nebo trvající útok. Pod tímto pojmem rozumíme takový útok, který má bezprostředně nastat, ale není nutné, aby již započal nebo je stále uskutečňován. Obecně lze tak konstatovat, že útok hrozí, jestliže podle okolností případu je zřejmé, že bude s velkou pravděpodobností neprodleně následovat. Důležitá je iniciativa. Nemusí se čekat na to, až útočník udeří, iniciativa k úderu musí však vycházet od útočníka.

„Mezi dvěma muži došlo v restauraci k nedorozumění. Když jeden vyšel ven, druhý ho doběhl a uchopil za rameno se slovy: „Ted’ ti tady ukážu.“ Napadený znal násilnou povahu druhého a zasadil mu prudkou ránu pěstí do obličeje. Obrana nebyla předčasná.“¹⁴

Časové hranice protiprávního útoku, v jejichž rámci lze připustit nutnou obranu, nemůže být stanovena jednotně, protože vše vždy záleží na konkrétním případě. Hrozba nemusí být pokaždé vyslovena přímo, někdy postačují okolnosti vyplývající z případu (např. odjištění zbraně). Pokud je útok přerušen nebo ukončen, nebezpečí (útok) již přímo nehrozí, tak nutná obrana nepřichází v úvahu. Na druhé straně, v případě, kdy útočník své jednání přeruší pouze s tím, že potřebuje nabrat síly, opatřit si zbraň, pak nepochybně hrozí další útok na chráněné zájmy a nutná obrana je přípustná.

„Byl-li útok přerušen, již přímo nehrozí a nutná obrana proto nepřichází v úvahu.“¹⁵

¹⁴ NOVOTNÝ, F. a kolektiv: *Trestní právo hmotné*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 146. ISBN 978-80-7380-083-3

¹⁵ SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D. *Základy trestní odpovědnosti*. Praha: Nakladatelství ORAC, 2003, 2004 s. 151. ISBN 80-86199-74-6

Nutnou obranu lze realizovat až do faktického dokončení trestného činu. Jednání po ukončení útoku by již bylo pouze pomstou. Konec nutné obrany je tedy tam, kde útok již nehrozí, netrvá, zájem byl již porušen a nehrozí další škoda nebo následek. Jako příklad uvádím situaci, kdy loupežně přepadená pracovnice bankovního ústavu, kdy pachatel z místa již odchází, avšak nic neodcizil, proti němu vystřelí. Nebo například znásilněná žena bodne nůž do zad odcházejícího násilníka. Oproti tomu na druhé straně lze nutnou obranu použít proti pachateli krádeže, který si odnáší odcizenou věc a dosud si moc nad ní nezajistil. Útok na majetek neustále trvá.

S problematikou časového rozsahu nutné obrany úzce souvisí i nastražení, instalace nejrozumnějších obranných zařízení. Může se jednat o různé pasti, samostřily, poplašné nálože a sirény. Vzhledem k tomu, že náš právní systém tyto zařízení výslovně neupravuje, nelze jejich využití vyloučit. Jedná-li se však o nastražení nelegálně drženého prostředku, nelze v takovém případě vyloučit trestněprávní odpovědnost. V opačném případě, kdy takové zařízení působí v mezích nutné obrany dle ustanovení příslušného paragrafu, není osoba, která instalaci provedla, za následek způsobený tímto zařízením, trestně odpovědná. Jde o situaci, kdy vlastník domu nainstaluje ke vstupním dveřím bezpečnostní zařízení, které při napadení vstupních dveří způsobí pachateli zranění znemožňující mu pokračování v napadání majetku.

Nesporně důležité je posuzovat i způsob útoku, který zahrnuje i jiné okolnosti, které musí obránce a později i soud hodnotit. Mezi ně patří způsob provedení útoku, osoba útočníka, jeho obratnost, úmysl, ale i další podmínky jako použitá zbraň, hrozba zbraní, psychický stav bránícího se, místo útoku a další. Solnař do těchto podmínek zahrnuje i poměr škody, hrozící a způsobené, protože je třeba zvážit to, co v dané situaci bezprostředně hrozí.

„(zejména též podle povahy užitých prostředků, místa útoku, psychického stavu bránícího se, síly a obratnosti útočníka, stupně pravděpodobnosti škody atd.)“¹⁶

¹⁶ SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D. *Základy trestní odpovědnosti*. Praha: Nakladatelství ORAC 2003,2004 s. 151. ISBN 80-86199-74-6

Přiměřenost obrany je další podmínkou nutné obrany. Rizika spojená s výkonem tohoto institutu by měl nést vždy útočník, jelikož jeho jednání je společensky nebezpečné, směřující proti chráněným zájmům. Přiměřenost není závislá na použitých prostředcích při ní, ale na způsobu a především následku jeho použití. Z toho vyplývá, že obránce může použít proti neozbrojenému útočníkovi zbraň. Následek použití razantnějšího obranného prostředku by neměl být zcela zjevně nepřiměřený způsobu útoku. Samotná obrana, odrazení útoku, může mít formu konání nebo také opomenutí (např. proti napadající osobě zasáhne cvičený pes napadeného a ten ho neodvolá ani nezadrží). Obrana může směřovat přímo proti útočníkovi nebo nepřímě (např. na jeho zbraň). Útok je možné odvracet vlastníma rukama, za použití zbraně či jiného prostředku nebo, jak jsem již výše uvedl, za pomoci zvířete či druhé osoby (pomoc v nutné obraně). K obraně lze přistoupit jak pasivně, tak aktivně. Není nutné se omezovat pouze na odrazení ran, uhýbat jim, ale je možné razantněji vykročit proti útočníkovi. Intenzita obrany musí být taková, aby dokázal hrozící a trvající útok odrazit, zastavit. Nutná obrana není zpravidla vyloučena neúměrností mezi jednáním zaměřeným k obraně a způsobem útoku. Poměr mezi jednáním zaměřeným k obraně a způsobem útoku můžeme nazvat přiměřeností, oproti tomu proporcionalita je poměr mezi napadeným a obětovaným zájmem. Některá soudní rozhodnutí byla mylně posuzována z hlediska subsidiarity, která není podmínkou institutu nutné obrany, ale krajní nouze. Jako příklad o jednání v nutné obraně lze uvést rozhodnutí Nejvyššího soudu č. 7 Tdo 461/2004-I, 7 Tdo 461/2004-II, vztahující se ke stejné věci, a č. 4 Tz 284/2001.

„Nejvyšší soud rozsudkem č. 7 Tdo 461/2004-I a II, zrušil předchozí rozsudky Vrchního a Krajského soudu. Původní rozsudky vinily obviněného muže A.S. z trestného činu vraždy ve stádiu pokusu, kdy jako voják z povolání v hodnosti rotmistra, po předcházejícím slovním a fyzickém napadení s účastníky diskotéky, dne 14.12.2002 kolem 4:15 hodin v B., okr. T, v prostoru lázeňského parku, po předcházejícím slovním a fyzickém napadení s účastníky diskotéky, která se stala podnětem pro to, aby přinesl ze svého automobilu nelegálně drženou pistoli zn. Maser ráže 7,65 mm a uvedl ji do stavu pohotovosti tím, že ji natáhl, a v době, kdy se k němu přiblížila skupina

*účastníků předchozí potyčky ve složení M.H., V.P., M.P. a J.P., proti nim ze vzdálenosti zhruba 20 metrů nejméně pětkrát vystřelil, přičemž se k němu na bezprostřední vzdálenost přiblížil M.H., vystřelil proti němu, zasáhl ho další střelbou do hrudníku tak, že střela pronikla do srdce a plic, a M.H. v důsledku zakrvácení hrudní dutiny na místě zemřel. Podle dalších zjištění soudů obviněný poté, co se ho V.P. snažil odzbrojit, tohoto střelil do břicha a způsobil mu průstřel břicha s poraněním dvanácterníku, žaludku, žlučníku a jater, které by bez včasné specializované chirurgické pomoci vedlo ke smrti.*¹⁷

Nejvyšší soud po prozkoumání všech rozhodnutí soudů nižších instancí usoudil, že obviněný A.S. jednal v nutné obraně v souladu s ustanovením § 13 trestního zákona a nutná obrana nemůže být vyloučena, a to ani z toho důvodu, že se obránce na tento útok připravil, ani z důvodu, že se útoku nevyhnul a neodvrátil tak nebezpečí včas. Dále konstatoval, že podmínka subsidiarity je podmínkou institutu krajní nouze nikoliv nutné obrany. Vzhledem k uvedeným skutečnostem neshledal u obviněného ani důvody vazby, kdy poukázal pouze na řešení trestného činu nedovoleného ozbrojování dle § 185 odst. 1 trestního zákona. Potvrdil tím jednání obviněného v nutné obraně, ale nevyloučil jeho trestněprávní odpovědnost z hlediska použití nelegálně držené zbraně.

*„Škoda způsobená v nutné obraně může být větší než škoda z útoku hrozícího. Z tohoto hlediska nevybočuje z nutné obrany, jestliže např. žena usmrtí útočníka, který ji chce znásilnit, když odvrací jeho útok, při kterém ji útočník surově bije, rdousí, jednak aby překonal její odpor a jednak aby jí zabránil v křiku, kterým chce přivolat pomoc.*¹⁸

„Usnesením Okresního státního zastupitelství v Prostějově ze dne 26.4.2001, sp. Zn. 1 Zt 933/2000, bylo podle § 172 odst. 1 písm. b) trestního řádu s přihlédnutím k ustanovení § 13 tr. zák. zastaveno trestní stíhání obviněného L.Š. pro skutek spočívající v tom, že dne 12.9.2000 okolo 05.00 hodin v Prostějově před nákupním střediskem H., na sídlišti S. a dále na ulici

¹⁷ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 6.5.2004, sp. zn. 7 Tdo 461/2004-I.

¹⁸ ŠÁMAL, P., PŮRY, F., RIZMAN, S., *Komentář k trestnímu zákonu*, 6. vyd. Praha, C. H. Beck, 2004, s. 126. ISBN 80-7179896-7

*P. opakovaně střelil z legálně držené pistole ČZ vzor 85 na T.Š., kterého zasáhl do pravého kolena a pravého lokte, čímž mu způsobil zranění, pro která byl citelně omezen v obvyklém způsobu života po dobu 2 až 3 měsíců, a dále na V.M., kterého zasáhl do dutiny břišní a způsobil mu tak zranění – poškození stěn střev, pro které byl citelně omezen v obvyklém způsobu života po dobu několika měsíců, v němž byl spatřován trestný čin ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1 trestního zákona. Usnesení nabylo právní moci dne 8.5.2001.*¹⁹

Toto usnesení napadl podáním své stížnosti ministr spravedlnosti a to v neprospěch obviněného, kdy jednání obviněného neztotožňoval s jednáním v nutné obraně. Ve své stížnosti nepovažoval za adekvátní a přiměřenou obranu, kterou zvolil obviněný proti nástrojům ani způsobu útoku výše zraněných. Za zcela nepřiměřené považoval použití pistole při obraně proti noži a tágu (náčiní k hraní kulečnicku). Další napadené skutečnosti podmiňoval subsidiaritou, kdy dle něho obviněný mohl utéci a tak se útoku vyhnout. Jeho stížnost Nejvyšší soud vyhodnotil a dle platných právních ustanovení zamítl.

Z těchto dvou případů je zřejmé, že subsidiarita skutečně není podmínkou nutné obrany a následek vzniklý jednáním zaměřeným na obranu se nám mnohdy může zdát závažnější, než ten, který hrozil.

VYBOČENÍ Z MEZÍ NUTNÉ OBRANY

Jestliže v rámci nutné obrany nebyla splněna některá z podmínek, jedná se o vybočení z mezí nutné obrany (exces). Všeobecně se konstatuje, že vybočení neboli exces z nutné obrany je pro společnost nebezpečné, protiprávní a tudíž trestné, záleží na tom, která skutková podstata trestného činu byla jednáním naplněna. Při posuzování je důležité posuzovat, zda jde o nedbalostní či úmyslné překročení mezí obrany a přihlížet i k rozrušení a psychickému stavu obránce.

Teorie a praxe rozlišuje dva základní typy excesu:

Exces intenzivní – nutná obrana byla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, může jít o nepoměr v intenzitě nebo způsobené škodě

¹⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 4.12.2001, sp. Zn. 4 Tz 284/2001

Exces extenzivní – nebyly dodrženy časové podmínky mezi nutné obrany, obrana předcházela přímé hrozbě útoku nebo pokračovala v době, kdy útok již skončil

Excesy je třeba posuzovat dle obecných zásad a zejména dle subjektivních znaků. Obránce si nemusel uvědomit, že útok již skončil, i když to vzhledem k okolnostem vědět měl a mohl.

„V případech excesu z nutné obrany je obránce, stejně jako u putativní obrany trestně odpovědný za případný nedbalostní trestný čin a jeho vybočení z nutné obrany může být obecně polehčující okolnosti podle § 33, písm. f), trestního zákona.“²⁰

Jinak určitě bude pohlíženo na obránce, který odvrátí, zastaví hrozící, trvající útok a posléze při plném vědomí a již ničím neovlivněn přemění svou obranu v útok s úmyslem vyřadit si s útočníkem účty. Také nevidím důvod, proč obránce, který se nepřivedl do špatného psychického stavu či velkého rozrušení sám, nýbrž způsobeného jednáním útočníka, se dostane do excesu z nutné obrany, a poté je odkázán v našem právním systému na strach a obavu z potrestání. Myslím, že celé riziko by měl především nést sám útočník a být si plně vědom toho, jak může být na jeho útok reagováno. Nejdůležitější je citlivé posuzování vybočení z mezí nutné obrany vzniklého konkrétního případu.

Zajímavým, zvláštním případem vybočení z mezí nutné obrany považuji putativní (domnělou) obranu. Posuzuje se podle obecných zásad, jako by šlo o skutečný útok, kdy obránce jedná z nedbalosti v omylu a bude odpovídat za způsobený následek podle ustanovení trestního zákona o trestných činech zaviněných z nedbalosti.

„Například: v rozporu s ust. § 13 trestního zákona bylo zahájeno trestní stíhání obviněného pro trestný čin ublížení na zdraví podle § 224 odst. 1 trestního zákona. Ten se obával o svoji bezpečnost, a proto vlastnil pistoli. Jednoho dne ho chtěl jeho kamarád vystrašit, a proto v noci zazvonil u dveří

²⁰ HEJDA, J. a kolektiv: *Vybraná témata kriminalistiky a trestního práva*. Vysoká škola ekonomická v Praze: Oeconomica, 2007, s. 179. ISBN 978-80-245-1163-4

*jeho domku. Když obviněný vyšel ven, předstíral jeho přepadení. Ten se lekl a vystřelil z pistole proti domnělému útočnickovi, kterému prostřelil břicho. Poté okamžitě zraněnému zajistil lékařskou pomoc. Obviněný se právem domníval, že jde o skutečné přepadení. V jeho jednání(obraně) nelze spatřovat ani nedbalost. Trestní stíhání obviněného bylo později zastaveno, neboť skutek nebyl trestným činem.*²¹

Pokud chybí reálný útok, ale obránce se domnívá, že skutečně existuje, nebude jeho odpovědnost vyloučena z důvodu nutné obrany, nýbrž jeho jednání bude vyhodnoceno jako pozitivní skutkový omyl, který pak vylučuje pachatelovo úmyslné zavinění a zavinění z vědomé nedbalosti. Jestliže ale obránce vlastní vinou zhodnotil situaci, tedy nevěděl, že nejde o protiprávní, skutečný útok, ale vzhledem k okolnostem a osobním poměrům vědět měl a mohl, pak bude jeho zavinění posuzováno ve formě nevědomé nedbalosti a mohl by být souzen za nedbalostní trestný čin.

Různorodost a pestrost jednání v nutné obraně a vybočení z mezí nutné obrany je tak široká, že nikdo nemůže odhadnout ani předpokládat, do jaké situace se dostane a jakým způsobem bude na ni reagovat, popřípadě zda-li dodrží všechny zákonné podmínky nutné obrany. Právo by mělo stát na straně občana, který pouze chrání to, co stát ochránit nedokáže a ani dokázat nemůže a pachatel, útočník by měl právo slušného občana jednoznačně a citelně pocítit.

Trestní zákon označuje v § 33 písm. f) jako jednu z polehčujících okolností, spáchal-li někdo trestný čin při odvracení útoku, aniž by zcela splnil podmínky nutné obrany, jednal v jejích mezích. V případě excessu je možno přihlídnout k těmto polehčujícím podmínkám při výměře trestu podle individuální povahy jednotlivého případu.

Případ zastřeleného lupiče

V závěru této kapitoly bych rád zmínil a zaobíral se dvěma případy přímo souvisejícími s problematikou nutné obrany. První případ jsem nazval „Případ zastřeleného lupiče“ a chtěl bych na něm prezentovat správné rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení. Jedná se o případ loupežného

²¹ NOVOTNÝ, F. a kolektiv: *Trestní právo hmotné*. 2. vyd. Plzeň :Aleš Čeněk, 2007, s. 146. ISBN 978-80-7380-083-3

přepadení prodejny zlatnictví ve městě T. ze dne 18.12.1998, kdy v době kolem 16.30 hodin tři pachatelé a to D.K., K.K. a třetí neznámý pachatel vešli ve městě T. do prodejny zlatnictví, kde nebyl jiný zákazník, a byl zde pouze majitel prodejny, ke kterému po přeskočení prodejního pultu jeden z pachatelů přistoupil a kovovou tyčí ho udeřil do hlavy. Poté ho začal ohrožovat nožem o délce 27cm, kdy v tomto okamžiku do prodejny vešla manželka majitele. Tato byla pachateli také okamžitě fyzicky napadena a v souvislosti s tím utrpěla zranění, které si vyžádalo dobu léčení nejméně osm týdnů. V okamžiku stále trvajícího útoku na život, zdraví a majetek obou poškozených (majitele prodejny a jeho manželky), použil na svou obranu a obranu své ženy majitel obchodu legálně drženou střelnou zbraň ČZ 75 D Compact a proti útočícím pachatelům celkem pětkrát vystřelil. Dva z pachatelů zasáhl, kdy způsobeným zraněním D.K. Po převozu do nemocnice podlehl. Dalším dvěma pachatelům se podařilo následně utéci, kdy po několika hodinách byl pachatel K.K. zadržen, obviněn z trestného činu loupže dle § 234 odst. 1,2 písm. a,b) trestního zákona a následně vzat do vazby. Orgány činné v trestním řízení dle mého názoru zcela jednoznačně posoudili jednání majitele obchodu jako jednání v zákonem stanovených a dodržených mezích nutné obrany a věc usmrcení a zranění pachatelů byla odložena usnesením dle § 159a odst. 1 trestního řádu, kdy policejní orgán vyhodnotil celou situaci tak, že se skutek nestal. Přepadený majitel obchodu zlatnictví tak nemusel absolvovat dlouhou peripetii soudních řízení a následných odvolání či dovolání k vyšším instancím, kdy po celou dobu by měl strach z následného potrestání za případné vybočení z mezí nutné obrany. Dle mého názoru majitel zlatnictví svým jednáním splnil veškeré zákoné podmínky pro jednání v nutné obraně a při pomoci v nutné obraně vůči své manželce. Jak celá věc dopadla pro pachatele uvedeného loupežného přepadení nemohu zmínit, jelikož mi nebylo umožněno prostudování a nahlédnutí do písemných materiálů uvedeného případu.

Případ Pavel Opočenský (foto č. 1)

Případ známého sochaře Pavla Opočenského mediálně známého především jako milovníka mladistvých holčiček se stal 25. března 1991. Mediálně je tento případ známý jako nepotrestaná vražda mladého skinheada Aleše Martinů(1974). V uvedený den skupinka skinů směřující na koncert

skupiny Orlík šla v blízkosti Hostince pod Bělou v Praze a hlasitě zpívali své písně. Při jejich průchodu je okřikl jeden chodec, který se dostal do fyzického konfliktu s Alešem Martinů a jeho kamarádem Janem. Fyzického napadání chodce si povšiml procházející Pavel Opočenský, který se rozhodl k jednání pomoci v nutné obraně a uvedeného chodce se zastal. Na svou obranu, kdy byl také fyzicky napadán, použil nůž, kterým sedmnáctiletého Aleše Martinů zranil, který způsobeným zraněním později podlehl. Soudem prvního stupně byl nejprve Pavel Opočenský odsouzen k podmíněnému trestu odnětí svobody a jeho jednání bylo vyhodnoceno jako vybočení z mezí nutné obrany. Proti tomuto rozhodnutí se státní zástupce odvolal k odvolacímu soudu, který Pavlovi Opočenskému změnil podmíněný trest na nepodmíněný trest odnětí svobody. Konečné rozhodnutí Vrchního soudu v Praze bylo pro Pavla Opočenského osvobozující, jehož jednání soud vyhodnotil jako jednání v nutné obraně.

Vzhledem k nedostatku písemností k uvedenému případu nelze přesněji definovat jednotlivá rozhodnutí soudců, kteří rozhodovali v uvedené věci. Policejní vyšetřovací spis již vzhledem k uplynutí skartační doby byl již skartován a jednotlivé rozsudky týkající se případu se nepodařilo získat a použít pro analýzu případu.

FOTO:Právo/Michaela ŘÍHOVÁ – Obžalovaný sochař Pavel Opočenský

2.2. KRAJNÍ NOUZE

OBEČNÉ VYMEZENÍ

I když krajní nouze je jednou z okolností vylučujících protiprávnost, často bývá opomíjena a z pohledu laické veřejnosti stojí poněkud stranou vedle mediálně zajímavější nutné obrany. I tak je třeba jí věnovat pozornost.

V poslední době nám příroda ukazuje na přírodních katastrofách, jak je mocná a její síla je ničivá, není možné podceňovat situace a stavy, které se dějí zřídka, ale musí se s nimi neustále počítat. Podle Kubové je důvodem především letitá zkušenost, že situace, kdy by použití krajní nouze přicházelo v úvahu jsou velmi řídké. Např. při povodni, která postihla střední Evropu v roce 1997 včetně České republiky, ukázala, že situace, kdy je nutno zbořit dva domy, aby se zachránila celá vesnice, se velmi rychle může málo pravděpodobný příklad uvedený v knihách proměnit v realitu.²² V zájmu ochrany několika domů a lidských životů je nutné obětovat jeden dům. Účelem krajní nouze poskytuje občanům možnost chránit své vlastní zájmy, zájmy jiných osob, státu i společnosti. Nebezpečí hrozící těmto zájmům chráněným trestním zákonem, není totiž možné v daném případě na místě takové události, odehrávající se v konkrétním čase a za určitých podmínek, zajistit odvrácení poruchy jiným způsobem.

Stavem krajní nouze je označován stav, kdy je možno chránit zájem, který chrání též právní řád, jen tím, že se obětuje jiný takový zájem.

„Ustanovení o krajní nouzi je subsidiární k nutné obraně, ale na rozdíl od ní dochází ke střetu dvou zájmů chráněných zákonem, kdy pro záchranu zájmu jednoho je třeba obětovat zájem jiný.“²³

„Této situaci se staví na roveň stav kolize právních norem a jimi zakotvených povinností, kdy lze jednu povinnost plnit jen při porušení povinnosti jiné.“²⁴

²² KUBOVÁ, O., *K některým otázkám krajní nouze*, Bulletin advokacie, 1998, č. 10, str. 49

²³ HEJDA, J. a kolektiv: *Vybraná témata kriminalistiky a trestního práva*. Vysoká škola ekonomická v Praze: Oeconomica, 2007, s. 179. ISBN 978-80-245-1163-4

²⁴ SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., *Základy trestní odpovědnosti*. Praha: Nakladatelství ORAC, 2003, 2004 s. 138. ISBN 80-86199-74-6

V některých případech jednání v krajní nouzi je otázkou k zamyšlení, zda-li je cíl krajní nouze, tak jak je zakotven v § 14 trestního zákona správný nebo příliš krutý a nespravedlivý k obyčejným lidem. Je těžké říci na čí stranu se přiklonit, zda na stranu toho, jehož zájmy byly poškozeny, nebo k člověku, který nebezpečí odvracel.

PODMÍNKY A MEZE KRAJNÍ NOUZE

Podle § 14 trestního zákona se krajní nouzí rozumí:

*„Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o krajní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak, anebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil“.*²⁵

K jednání v krajní nouzi je oprávněn v zásadě každý, tedy i ten, jehož zájmy v konkrétním případě ohroženy nejsou. Takové jednání označujeme pojmem pomoc v krajní nouzi. Krajní nouze a nutná obrana není přípustná proti osobě, která sama jedná v krajní nouzi nebo nutné obraně.

Rozlišujeme mezi podmínkami krajní nouze a mezi pojmem meze krajní nouze. Za podmínky se považují objektivní skutečnosti, které zakládají možnost jednat v krajní nouzi. Na rozdíl od nutné obrany jsou podmínky krajní nouze vázány dost přísnými omezeními. Při střetu rovnocenných zájmů je třeba zdržet se jednání odvracejícího nebezpečí.

Nebezpečí přímo hrozící zájmům chráněným trestním zákonem

Podmínkou která vytváří stav krajní nouze je nebezpečí přímo hrozící zájmům chráněným trestním zákonem. Pojem nebezpečí je chápán mnohem širěji než pojem útoku při nutné obraně. Nebezpečí může být vyvoláno střety povinností, přírodní silou(požáry, povodně, zemětřesení, výbuch sopky), napadení zvířetem(pokud není poštveno), různými technickými nedostatky

²⁵ HEJDA, J. a kolektiv: *Vybraná témata kriminalistiky a trestního práva*. Vysoká škola ekonomická v Praze: Oeconomica, 2007, s. 179. ISBN 978-80-245-1163-4

(v dolech, dopravě). Řadíme sem i nebezpečná lidská jednání. Pokud je nebezpečí vyvoláno protiprávním útokem, podmínky vzniku krajní nouze a nutné obrany splývají a ohrožená osoba má možnost rozhodnutí v jakém institutu bude jednat. Při jednání v nutné obraně má možnost přepadená obsluha čerpací stanice se účinně bránit útočníkovi, anebo při jednání v krajní nouzi vydá pachateli trestného činu loupeže finanční hotovost majitele, provozovatele čerpací stanice, tedy třetí osoby, vždy při splnění všech podmínek krajní nouze včetně subsidiarity a proporcionality. O krajní nouzi jde i tehdy, jestliže škoda byla způsobena jinému subjektu než útočníkovi.

„Například ve věci Rt 9/1988, kdy okresní soud v Rožnavě uznal rozsudkem obviněného Z. za vinného z trestného činu výtržnictví na tom skutkovém základě, že večer v podnapilém stavu rozbil čtyři skleněné výplně vchodových dveří Základní školy, vešel do budovy a v prvním poschodí rozbil tři ozdobné květináče a zničil sedm kusů květin. Tímto způsobil škodu ve výši 664 korun. Za to ho okresní soud odsoudil k úhrnnému trestu odnětí svobody na dvanáct měsíců, uložil mu ochranný dohled na jeden rok a povinnost nahradit škodu ve výši 664 korun. Generální prokurátor proti rozsudku podal stížnost pro porušení zákona ve prospěch obviněného. Nejvyšší soud přezkoumal na podkladě stížnosti správnost všech výroků napadnutého rozsudku a zjistil, že zákon byl porušen v neprospěch obviněného. Obviněný se obhajoval tím, že ho pronásledovali čtyři útočníci, kteří ho chtěli zbít. Skla rozbil až tehdy, když jeden z útočníků byl od něho vzdálený jen asi tři metry. Neměl v úmyslu rozbít květináče ani zničit květiny. Došlo k tomu tak, že utíkal na střechu školy a cestou zachytil o květináče. Pohnutku počínání útočníků viděl obviněný v nedorozumění, které se stalo v pivnici, kde si sednul na místo, na kterém měl sedět jeden z útočníků. Z výsledků dokazování vyplynulo, že útočníci chtěli obviněného chytit a zbít. Ačkoli okresní soud zkoumal, zda obviněný nejednal v krajní nouzi, dospěl k poněkud nepřesvědčivému závěru – obviněný měl možnost se vyhnout útočníkům, protože tam bylo široké prostranství. Při hodnocení bylo třeba brát do úvahy také to, že proti obviněnému šli čtyři útočníci. Nejvyšší soud rozsudek okresního soudu zrušil a přikázal, aby věc znovu projednal a rozhodl“²⁶

²⁶ ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S., *Komentář k trestnímu zákonu*, 6. vydání, Praha, C.H.Beck, 2004, s. 136. ISBN 80-7179896-7

Nebezpečí musí hrozit přímo, bezprostředně. Jde o případy, kdy stav hrozící poruchou zájmů chráněných zákonem spěje k poruše zájmů nebo jsou splněny podmínky, aby porucha nastala. O případ krajní nouze by se nejednalo, pokud by nebezpečí již pominulo nebo by hrozilo až v budoucnosti. Nikoliv

však, hrozí-li v bezprostřední budoucnosti. Nebezpečí musí být skutečné. Domnělé nebezpečí, tj. nebezpečí existující pouze v představě osoby, která jej odvrací, nebo nebezpečí, které nedosahuje předpokládané intenzity (tzv. putativní krajní nouze), se posuzuje podle zásad o skutkovém omylu. Jestliže byly podmínky krajní nouze pouze v představě pachatele a nebyly překročeny meze této domnělé krajní nouze, nemůže být pachatel odpovědný za úmyslný trestný čin. Je však třeba zkoumat, zda nejde o trestný čin z nedbalosti.

Nebezpečí musí hrozit zájmu chráněnému trestním zákonem. Může jít o odvrácení nebezpečí ohrožující zájmy státu, společnosti i zájmy individuální (majetek, zdraví, život, ale i čest, důstojnost, svoboda). Např. pokud podnapilý řidič odváží těhotnou ženu, která ztrácí vědomí do nemocnice za účelem zajištění lékařské pomoci a pomoc nelze zajistit jiným způsobem. Za krajní nouzi pak bude považována pouze cesta do nemocnice. V případě zpáteční cesty by se již ze strany řidiče nejednalo o krajní nouzi.

Nejde o krajní nouzi, jestliže ten, komu nebezpečí hrozí, je povinen jej snášet. Některé osoby mají v popisu své práce snášet rizika pro své zdraví či život při výkonu svého zaměstnání. Jedná se v takových případech o policistu konajícího službu, lékaře v nemocnici, vojáka ve válce či plavčíka zachraňujícího tonoucího. V nové úpravě trestního zákona platného od 1.1.2010 je tato podmínka zakotvena v § 28 odst. 2 zákona č. 40/2009 Sb.

„Nejde o krajní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak anebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil, anebo byl ten, komu nebezpečí hrozilo, povinen je snášet.“²⁷

Nebezpečí lze odvracet i opominutím, vznikl-li stav krajní nouze z kolize povinností.

²⁷ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, Poradce, 2009, str. 8, ISSN 1802-8330

Podmínka subsidiarity jednání v krajní nouzi

Další podmínkou krajní nouze je, že nebezpečí nebylo možno za daných okolností odvrátit jinak. V této podmínce se liší krajní nouze od nutné obrany. Užití nutné obrany díky neexistenci této podmínky je mnohem rozsáhlejší než u krajní nouze. Subsidiaritou rozumíme nutnost zkoumání, zda lze, je možné odvrátit nebezpečí včas a jiným způsobem než jednáním v krajní nouzi. Někdy bychom tuto podmínku mohli přirovnat k ne vždy platnému pravidlu *kdo uteče vyhraje*. Je-li možné se nebezpečí vyhnout např. útekem, bez způsobení škody, je třeba tento způsob využít. Zpravidla je uznávána varianta spojená s menší způsobenou škodou či jiným menším následkem, avšak přesně daný požadavek v zákoně výslovně uveden není, vzhledem k tomu, že jednající se rozhoduje ve většině případech ve stavu tísně a rozrušení. Podle zásady subsidiarity platí, že pokud mezi možnostmi existuje jedna, která nebezpečí odvrací bez způsobení škody, musí být tato možnost zvolena. Pokud taková cesta neexistuje, jednající nemusí vybrat ten způsob, který způsobí nejmenší škodu, protože ustanovení o krajní nouzi nevyžaduje, aby bylo zvoleno jednání se způsobením nejmenší škody ze všech. Vyžaduje se pouze jedna podmínka – škoda způsobená při odvracení nebezpečí musí být menší než ta, která hrozila. Do této hranice škody je jednání společensky prospěšné, protože vzniku větší škody zabraňuje způsobením škody menší.

„Požadavek subsidiarity má kořeny ve skutečnosti, že odvracení nebezpečí se nejčastěji dotýká zájmů třetích osob, které na vzniku nebezpečí nemají žádný podíl, a proto lze-li nebezpečí odvrátit bez ohrožení jejich zájmů, je třeba tomuto způsobu dát přednost a nepřesunovat tak nebezpečí ze sebe na jiné.“²⁸

Jako příklad subsidiarity lze uvést příklad člověka, který i přestože měl v krvi 1,54g/kg alkoholu se rozhodl odvézt svou dceru do nemocnice na lékařské ošetření vzhledem k projevujícím se silným bolestem a křečím břicha, přičemž mohl zavolat a měl podmínky k zavolání rychlé záchranné služby. I v takovém případě se rozhodl pro první variantu a dceru odvezl. Nešlo tak

²⁸ ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S., *Komentář k trestnímu zákonu*, 6. vydání, Praha, C.H.Beck, 2004, s. 134. ISBN 80-7179896-7

o jednání v krajní nouzi, ale jednalo se o okolnosti blížíící se podmínkám krajní nouze, což může být § 14 trestního zákona důvodem k neuložení trestu zákazu činnosti.

Podmínka proporcionality

Způsobený následek při jednání v krajní nouzi nesmí být zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil. Porovnáváme přitom chráněný a obětovaný zájem. Krajní nouze je vyloučena tam, kde je zřejmé, že způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil. Význam těchto následků je třeba posuzovat v každém konkrétním případě zvlášť.

„Slovem zřejmě je vyjádřeno, že posuzování hrozícího následku je subjektivní záležitostí osoby jednající v krajní nouzi podle okolností, jak se ji stav jevil v době jednání.“²⁹

Z platné úpravy krajní nouze však vyplývá, že nelze připustit záchranu jednoho zájmu obětováním rovnocenného zájmu. Jako příklad můžu uvést život za život. Uvedenou podmínku proporcionality nesplňuje jednání pachatele, který zachraňuje vlastní život tím, že usmrtí jiného. Může ji však splňovat jednání, kterým někdo obětováním jednoho lidského života zachrání více lidí.

„Lze však obětovat jeden lidský život za život více lidí, jak dokumentuje případ Rt 20/1982. Obviněný R. H. zamkl dveře od pokoje a hrozil mladistvé A. H. (osvobozené od obžaloby pro trestný čin vraždy, kterého se měla dopustit jako spolupachatelka) a jejím sourozencům s nožem v ruce usmrčením, jestliže neuškrtní svou babičku, poškozenou H. K. Již předtím je R. H. často bil gumovou hadicí, když byl pod vlivem alkoholu. Rovněž jejich matka tvrdila, že její manžel obviněný R. H. se k ní a k dětem choval hrubě, bil je, když byl opilý a i tehdy, když opilý nebyl. Často museli utíkat z domu a spát u příbuzných nebo sousedů. Pokud se tedy mladistvá odůvodněně obávala nejen o svůj život ale i o život svých sourozenců

²⁹ HEJDA, J. a kolektiv: *Vybraná témata kriminalistiky a trestního práva*. Vysoká škola ekonomická v Praze: Oeconomica, 2007, s. 180. ISBN 978-80-245-1163-4

*a pod jen pod tímto vlivem jednala, pak se tedy jedná o stav krajní nouze a vylučuje to její odpovědnost za trestný čin. Z toho vyplývá, že stav krajní nouze může být vyvolán i výhrůzkami a nátlakem třetí osoby na vůli obviněného, ze kterých vyplývá nebezpečí přímo hrozící zájmům chráněným trestním zákonem a které omezují svobodu rozhodování obviněného.*³⁰

Pomůckou ke stanovení závažnosti srovnávaných zájmů z hlediska objektivního je možné podle Solnaře rozlišení do tří skupin zájmů v tomto pořadí:

- a) *„ochrana života, zdraví, svobody, lidské důstojnosti*
- b) *ochrana ústavního zřízení a územní celistvosti České republiky*
- c) *ochrana majetku a ostatních vztahů fyzických a právnických osob*³¹

Při kolizi zájmů prvního a třetího typu bude třeba pokládat zpravidla za významnější zájmy prvního typu. U kolize zájmů typu druhého a třetího bude zřídka kdy věc řešena podle zásad krajní nouze, neboť jednotlivec je v některých, zákonem stanovených případech povinen hrozící nebezpečí snášet.

Posouzení situace z hlediska podmínky proporcionality působí potíže a je složité. Srovnání významu zájmu chráněného a obětovaného je třeba provádět z hlediska objektivního i subjektivního. Při posuzování této podmínky je nutno vycházet ze situace, jak se jevila jednajícímu v době činu.

Pojem „zřejmě“ je kategorie subjektivní. V pořadí důležitosti zájmů dle zakotvení ve zvláštní části zákona je na prvním místě zájem na ochraně života a zdraví, poté svoboda a lidská důstojnost, zájem na ochraně ústavního zřízení a pořádku ve věcech veřejných a zájem na ochraně majetku. Při hodnocení je třeba vycházet i z výše škody, která hrozí těmto zájmům, která je brána jako pomocné kritérium při hodnocení konkrétního jednání.

Různost názorů při posuzování podmínky proporcionality je patrná a požadavek „zřejmě stejně závažný“ tuto skutečnost jen potvrzuje.

³⁰ Rt 20/1982, 3 To 72/80, Sb.s.r., 1982, č. 4, str. 279

³¹ SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D. *Základy trestní odpovědnosti*. Praha: Nakladatelství ORAC, 2003, 2004 s. 142-143. ISBN 80-86199-74-6

Zvlášť uložená povinnost nebezpečí snášet

V trestním zákoně není v § 14 přímo takové vyloučení upraveno. Nový trestní zákoník platný od 1.1.2010 však již v § 28 výslovně povinnost nebezpečí snášet uvádí. Některé subjekty mají v popisu své práce povinnost snášet rizika pro své zdraví či život, v souvislosti s výkonem svých profesí. Mezi ně řadíme hasiče, lékaře, vojáky, policisty atd. Nemůže se tedy na krajní nouzi odvolávat lékař odmítající ošetřit nemocného AIDS z obavy, aby se sám nenakazil či hasič, který odmítne zasáhnout při požáru nebo policista, který odmítne zasáhnout proti pachateli trestného činu, i když by tak vystavili své životy či zdraví v ohrožení. Má-li ohrožený povinnost nebezpečí snášet, není přípustná ani pomoc v krajní nouzi.

Zvláštním problémem současné úpravy krajní nouze je skutečnost, zda v krajní nouzi může jednat i ten, kdo sám nebezpečí zavinil. Ať už úmyslně nebo nedbalostně. Dle občanského práva ten kdo stav krajní nouze vyvolal a posléze v ní jednal, odpovídá jak za škodu způsobenou vyvolaným nebezpečím, tak i za škodu způsobenou jeho odvracením. V trestním zákoně žádná taková úprava není, z čehož se dá vyvodit, že jednání v krajní nouzi v takovém případě přípustné je. Naproti tomu Solnař vylučuje vznik stavu krajní nouze na základě nebezpečí záměrně vyprovokovaného jednajícím s cílem ujít trestu za jednání vlastní. Nejde o jednání v krajní nouzi, jestliže někdo způsobí nebezpečí za účelem způsobení škody jinému (vyprovokovaná krajní nouze).

VYBOČENÍ Z MEZÍ KRAJNÍ NOUZE

Dodržení podmínek krajní nouze dává občanům jistotu, že jejich jednání v případě odvracení přímo hrozícího nebezpečí nebude považováno za trestné. K vybočení z mezí krajní nouze dochází, pokud tyto podmínky splněny nebyly. K nedodržení podmínek krajní nouze může dojít jednak ještě před zásahem osoby odvracející nebezpečí nebo až po zásahu této osoby. Před jejím zásahem jde o exces, kdy nebezpečí přímo nehrozilo nebo již ustalo. A v době po zásahu osoby odvracející nebezpečí je z mezí krajní nouze vybočeno v případě, pokud nebezpečí bylo možné odvrátit jinak, způsobený následek byl zřejmě stejně

závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil anebo zde byla povinnost nebezpečí snášet.

Trestní zákon řeší v § 33 písm. f) krajní nouzi stejně jako u nutné obrany. V případě excessu z krajní nouze je osoba odvracející nebezpečí, trestně odpovědná za případný nedbalostní trestný čin a její vybočení z mezí krajní nouze může být polehčující okolností, v § 40 odst. 1 jako k důvodu mimořádného snížení trestu odnětí svobody a v § 24 jako důvodu upuštění od potrestání, přičemž je pouze na soudu zda ustanovení zákona vezme v úvahu či nikoli. Rovněž souhlasím s názorem, že vůbec existence vědomí možnosti sankce, dojde-li k excessu byť pouze z nedbalosti, vede občany k tomu, aby v krajní nouzi či nutné obraně raději vůbec nejednali (vyjma ochrany bezprostředně vlastních zájmů). Proto by bylo vhodné rozšířit ustanovení o krajní nouzi, které by řešilo případy překročení mezí krajní nouze i nutné obrany.

2.3. SROVNÁNÍ INSTITUTŮ NUTNÉ OBRANY A KRAJNÍ

NOUZE – SHODNÉ ZNAKY A VYMEZENÍ ROZDÍLŮ

Instituty nutné obrany a krajní nouze jsou vzájemně spjaté a do určité míry se prolínají. Podstata těchto institutů je shodná, což je dokumentováno i jejich sousedícím postavením v trestním zákoně. V jistém smyslu je nutná obrana zvláštním případem krajní nouze (pojem nebezpečí v krajní nouzi v sobě zahrnuje i nebezpečí způsobené protiprávním jednáním člověka), naopak při konstrukci podmínek subsidiarity a proporcionality je krajní nouze zvláštním případem nutné obrany, poněvadž obsahuje více omezujících podmínek. Krajní nouze a nutná obrana jsou vzájemně nezaměnitelné.

Vždy je nutné při jednání v nutné obraně i krajní nouzi dodržet zákonné podmínky a meze, při jejichž dodržení není toto jednání trestné. U nutné obrany jednající odvrací proti útočníkovi útok přímo hrozící nebo trvající na zájem chráněný trestním zákonem, oproti tomu u krajní nouze jednající odvrací nebezpečí přímo hrozící tomuto zájmu jinak než jednáním proti útočníkovi. Pramenem nebezpečí v krajní nouzi může kromě lidského faktoru být i přírodní síly a katastrofy, selhání technických zařízení a další. Nutná obrana se připouští proti protiprávnímu útoku fyzické osoby. Na rozdíl od nutné obrany u krajní nouze je podmínkou požadavek subsidiarity, možnosti nebezpečí odvrátit jinak.

Naopak je tomu u nutné obrany, kdy nikdo není povinen ustupovat před neoprávněným útokem na zájmy chráněné trestním zákonem, ale má právo na obranu proti takovému útoku. Ovšem opět za dodržení zákonných podmínek jako je přiměřenost a přímo hrozící útok. Proto při dodržení podmínek nutné obrany jednatel nenahrazuje škodu způsobenou útočníkovi. Škoda vzniklá při krajní nouzi se až na výjimky dané zákonem nehradí. Mezi tyto výjimky patří např. když nebezpečí vzniklo vlastním zaviněním jednatel, ten je povinen nahradit škodu, která odvrácením tohoto nebezpečí vznikla jiným občanům (např. kdo z nedbalosti způsobil požár svého domu, hradí škodu, která vznikla při hašení domu na majetku jiných osob). Rozdíl je také v odlišné konstrukci požadavku podmínky proporcionality. V nutné obraně se porovnávají způsob obrany a útoku, přičemž obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená ke způsobu útoku. U krajní nouze se uplatňuje proporcionalita v pravém slova smyslu, kdy se porovnávají následky, tzn. že způsobený následek nesmí být stejně závažný nebo závažnější než ten, který hrozil.

Shodné znaky nutné obrany a krajní nouze

Nutná obrana i krajní nouze jsou společensky prospěšné. Jsou okolnostmi vylučujícími protiprávnost. Motivy jednání jsou pro oba tyto instituty shodné – jak je uvedeno v § 1 trestního zákona, je jimi snaha chránit zájmy společnosti, ústavního zřízení České republiky, práva a oprávněné zájmy fyzických a právnických osob. Smyslem je ochrana individuálních i společenských zájmů, u nutné obrany k tomu do popředí ještě vystupuje princip prosazení práva proti bezpráví. Není přípustná obrana proti jednání v krajní nouzi a naopak.

Jednání v nutné obraně i krajní nouzi je až na některé výjimky, které stanoví trestní zákon, pro občana právem, ne jeho povinností. Existují skupiny osob, které jsou povinny v nutné obraně a krajní nouzi jednat bez ohledu na nebezpečí hrozící jejich osobě. Právní úprava nutné obrany a krajní nouze umožňuje v širokém rozsahu všem občanům účinně vystoupit na ochranu napadených a ohrožených zájmů nejen svých vlastních, ale i zájmů ostatních spoluobčanů a celé společnosti. Instituty v zásadě plní též preventivní roli.

2.4. OPRAVNĚNÉ POUŽITÍ ZBRANĚ

Pojem oprávněného použití zbraně upravuje trestní zákon v § 15.

„Trestný čin nespáchá, kdo použije zbraně v mezích zmocnění příslušných zákonných předpisů.“³²

Zákonné předpisy pak považují za zbraň nejen střelnou, ale někdy i zbraň bodnou a sečnou. Není zde ani rozlišeno, zda-li se jedná o zbraň služební či soukromou. Pod pojmem použití zbraně je třeba chápat zacházení se zbraní způsobem, k němuž je určena. Např. střelnou zbraň ke střelbě. Použití zbraně jiným způsobem může být považováno jako donucovací prostředek včetně varovných výstřelů. Oprávnění použít zbraň a konkrétní podmínky jejího použití je vázáno v příslušných zákonných předpisech. Jednotlivé zákonné předpisy upravují postavení určité kategorie osob. Mezi ně patří zejména tyto osoby a k nim se vztahující zákony:

- vojáci, § 42 zák.č. 219/1999 Sb., O Ozbrojených silách České republiky ve znění zákona č. 352/2001 Sb.,
- zákon č. 67/1992 Sb. O Vojenském obranném zpravodajství
- zákon č. 124/1992 Sb. O Vojenské policii
- policisté, § 56 zák. č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky
- obecní policisté, § 20 zák. č. 553/1991 Sb., O Obecní policii
- celníci, § 40 zák.č. 13/1993 Sb., Celní zákon
- vězeňská služba a justiční stráž, § 18 zák. č. 555/1992 Sb., O Vězeňské službě a justiční stráž
- příslušníci BIS, § 5 zák. č. 154/1994 Sb., O Bezpečnostní informační službě

Tyto speciální předpisy dále rozvíjejí a upřesňují jednotlivé podmínky a způsoby použití zbraně. Jsou de facto ve své většině konkrétnějším rozvedením obecného ustanovení o nutné obraně. Na rozdíl od nutné obrany se zpravidla vyžaduje dodržení zásady subsidiarity, nejprve je třeba vyčerpat mírnější donucovací prostředky: výzvu, varovný výstřel, dále je tu požadavek přiměřenosti. Pro některé případy je užití střelné zbraně dosti omezeno, pokud

³² Zákon č. 140/1961 Sb.: *Trestní zákon*, ve znění pozdějších předpisů

zákon nestanoví přesné podmínky, za jakých lze zbraň použít (proti staré osobě, zjevně těhotné ženě, dítěti). Od příslušníků ozbrojených složek se vyžaduje, aby odvraceli útoky na právem chráněné zájmy, v mezích předpisů jsou povinni, aby snášeli a odvraceli zvýšené nebezpečí, které je s nimi spojeno, a to je důvodem poskytnutí jejich účinnější právní ochrany.

Vedle výše uvedených osob existují i osoby, které vlastní zbraň k individuální osobní ochraně na základě získaného zbrojního průkazu. Tyto osoby mohou použít střelnou zbraň pouze v mezích nutné obrany na základě § 13 trestního zákona.

Obrana pomocí střelné zbraně

Střelná zbraň je velice účinný prostředek obrany. Použití střelné zbraně proti neozbrojenému útočníkovi nemusí být považováno za nepřiměřené. Právě vysoká účinnost střelné zbraně umožňuje v mnoha případech šetrnější obranu než jiné způsoby a prostředky (namíření zbraně, vystřelit varovný výstřel). Hrozba holí nebo obuškem nemá takový odstrašující účinek. Výhodou střelné zbraně je také možnost zachování bezpečné vzdálenosti obránce od útočníka. Nutná obrana je povolena nejpozději do doby skončení útoku. Pokud zloděj nebo pachatel trestného činu loupeže odnáší odcizené věci, peníze, jeho útok trvá, ačkoliv trestný čin byl již formálně dokonán. Jde tedy o nutnou obranu i v případě, že při ohledání těla poškozeného (útočníka) se zjistí, že jej střela zasáhla do zad. Vzniká však podezření, že byly překročeny časové meze nutné obrany. Je tedy nutné zkoumat vždy celou situaci. Trestní řád v § 76 odst. 2 dovoluje *komukoliv* zadržet osobu přistiženou při trestném činu nebo bezprostředně poté, a to v případě, že je to nutné ke zjištění její totožnosti, k zamezení útěku nebo k zajištění důkazů. K zadržení pachatele trestného činu však nepostačí pouze metoda přesvědčování a bude třeba použít násilí. Jaké násilí je dovoleno? Trestní zákon ani trestní řád o tomto nemluví. Zadržet pachatele je možné po celou dobu trvání útoku. Pokud útok již skončil a pachatel utíká (nemá-li odcizené věci, peníze, kořist), nelze útěk pokládat za další útok. Nelze tedy pachatele zadržet „za každou cenu.“

„Žena ve svém bytě v nočních hodinách slyšela podivné zvuky svědčící o přítomnosti cizí osoby. Pokoušela se telefonicky dovolat policii, což se jí

*nepodařilo. Proto vzala střelnou zbraň, a když vstoupila do vedlejšího pokoje, spatřila u stolku, ve kterém měla uloženy šperky a peníze, maskovanou osobu. Namířila proti ní zbraň s výzvou, aby se nehýbala. Náhle útočník po ní hodil těžký skleněný popelník. Žena na pachatele vystřelila a smrtelně ho zranila. V jednom televizním pořadu byl vysloven názor, že žena, pokud chtěla pachatele usmrtit, by mohla být obviněna z trestného činu vraždy. Tento názor ovšem není správný, neboť je v rozporu s ustanovením § 13 trest. zák.*³³

V době, kdy žena střílela, útok ze strany pachatele trval a směřoval proti zájmům chráněným trestním zákonem (život ženy, její majetek a domovní svoboda). Nelze po ní žádat, aby použila prostředek jiný, mírnější, méně spolehlivý. Použila takový, jaký měla po ruce. Nešlo také o čin zcela zjevně nepřiměřený způsobu útoku. Maskovaný útočník po ní hodil těžký skleněný popelník a jen náhodou ji nezasáhl do hlavy. V tom okamžiku žena po něm vystřelila, nikoliv s úmyslem ho zabít, nýbrž jen zneškodnit. Pachatel si nezasluhuje zvláštních ohledů a je třeba, aby nesl značnou část následků za své jednání. Pokud by ale žena vystřelila na pachatele v době, kdy již útok netrvá (pachatel by se vzdal a uposlechl pokynů směřujících k jeho zadržení) byla by trestně odpovědná za následek, který by použitím střelné zbraně způsobila.

„U bytu pana F. zazvonili dva muži. Po otevření dveří jeden z nich vyzval F. aby jim vydal peníze. Oba muži měli zastrčené pravé ruce za bundami na prsou. F. se domníval, že mají v rukou zbraně. Opětovně jej vyzvali, aby jim vydal 600 000 Kč. Tvrdili, že o jeho penězích vědí. F. najednou nejbližšího útočníka udeřil pěstí do obličeje a útočník po úderu padl na podlahu. Vzápětí udeřil loktem druhého útočníka do obličeje, a ten rovněž po úderu padl na podlahu. Po pádu na zem útočníci vytáhli ruce z bundy a skutečně byli ozbrojeni pistolemi. Poté F. vyběhl z bytu a schoval se na chodbě za výtah. Když útočníci jeho byt opustili, F. se do bytu vrátil, nabil pistoli a z okna viděl, jak útočníci utíkají. Jeden z nich běžel při zdi domu a druhý po chodníku. Asi

³³ NOVOTNÝ, F., KREML, A., HELBRANT, M., *Zbraně a sebeobrana*, Praha, Goldstein and Goldstein, 1997, str. 227-228. ISBN 80-86094-23-5

po třiceti metrech se jeden z útočníků zastavil. V ruce měl pistoli. F. bez váhání vystřelil a poranil ho na noze.“³⁴

V tomto případě již útok skončil, nešlo tedy o nutnou obranu. Pokud by však pachatelé odcizili peníze a utíkali s nimi, protiprávní útok by trval a bylo by možné zbraně použít. Šlo by o jednání v nutné obraně. V případě, že by jeden z pachatelů na chodníku zastavil a namířil pistoli na F. Ten by nemusel vyčkávat a naopak by mohl vystřelit první. Pokud by útočníka pan F. postřelil, jednalo by se o nutnou obranu.

V některých případech se stává, že obránce použije ke své obraně střelné zbraně, k jejímuž držení nemá oprávnění. Při splnění podmínek nutné obrany lze pouze konstatovat, že nejde o vybočení z nutné obrany, ale je trestné neoprávněné držení zbraně podle § 185 odst. 1 trestního zákona.

Použití zbraně v českém právním řádu především při ochraně majetku je velice omezeno oproti zahraničním právním řádům (zejména Spojené státy americké a Kanada).

³⁴ NOVOTNÝ, F., KREML, A., HELBRANT, M., *Zbraně a sebeobrana*, Praha, Goldstein and Goldstein, 1997, str. 235. 80-86094-23-5

3. OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST V ZÁKONĚ VÝSLOVNĚ NEUVEDENÉ

V úvodu bakalářské práce jsem zmínil existenci i dalších okolností vylučujících protiprávnost, které trestní zákon výslovně neuvádí, avšak teorie o těchto důvodech rovněž hovoří. Jedná se o případy: svolení poškozeného, plnění jiných práv a povinností nebo rozkazu a dovolené riziko při výrobě a výzkumu. Nový trestní zákoník č. 40/2009 Sb. platný od 1.1.2010 již výslovně uvádí v § 30 svolení poškozeného a v § 31 přípustné riziko.

3.1. SVOLENÍ POŠKOZENÉHO

Trestní zákon výslovně neupravuje podmínky pro svolení poškozeného, tyto vycházejí především z občanského práva. Svolení můžeme charakterizovat tak, že musí jít v první řadě o zájmy jednotlivce, o kterých může rozhodovat sám a jejich porušení se netýká zájmů společnosti, nezasahuje do práv jiného či zájmů a práv společnosti. Svolení má náležitosti právního úkonu, je učiněno vážně, srozumitelně, dobrovolně, zpravidla nemusí být ani výslovně, zastoupení není možné. Svolení je dáno osobou, která je vhodným způsobem poučena a je schopna učinit závazný projev vůle v tomto směru. Svolení poškozeného musí být dáno před činem nebo nejpozději současně s ním. Toto svolení je možné odvolat. Svolení se zpravidla týká zásahů do majetku a některých osobních práv poškozeného jednotlivce. Svolení ve vztahu k poškození života a zdraví sem nepatří. Jednající musí, pokud to má vliv na jeho trestní odpovědnost, o svolení vědět. Neví-li o svolení, lze čin hodnotit jako nezpůsobilý pokus. Pokud svolení jen předpokládal a tento předpoklad byl mylný, platí obecné zásady o skutkovém omylu. Hrozí-li nebezpečí z prodlení a souhlas poškozeného nelze včas opatřit, uznávají někteří jako rovnocenný moment svolení, bylo-li možno podle objektivního úsudku svolení očekávat.

Se svolením poškozeného se často setkáváme v běžném životě, např. otevření dveří bytu návštěvě. Zásah do tělesné integrity je také možné se svolením poškozeného a to např. při plastické operaci. Svolením poškozeného

se vylučuje například skutková podstata trestného činu porušování práv k ochranné známce, obchodnímu jménu a chráněnému označení dle § 150 trestního zákona, porušování průmyslových práv § 151 trestního zákona či porušování autorského práva, práv souvisejících s právem autorským a práv k databázi dle § 152 trestního zákona. Jestliže žena starší osmnácti let dá svolení k pohlavnímu styku, je také vyloučena skutková podstata trestného činu znásilnění dle § 241 trestního zákona. Svolení poškozeného se dotýká i sportovní oblasti a také lékařské oblasti. Otec dárce orgánu pro svou nemocnou dceru dává svolení k odebrání takového orgánu a jeho následné transplantace, přičemž však jemu samotnému může být způsobena těžká újma na zdraví. Diskutabilní je otázka euthanasie. Názory na ni jsou značně rozdílné. Některé zdroje hovoří o tom, že každý je pánem svého života, jejž může i zničit a jiné názory namítají, že stav umírajícího se může změnit, lékař se může zmýlit v diagnóze a lékař tedy ani se svolením poškozeného nesmí učinit zákrok vedoucí ke zhoršení stavu či smrti pacienta. V našem právním řádu by se v současné době v případě vyhovění euthanasii jednalo o trestný čin vraždy. Lze již jen konstatovat, že se svolením poškozeného se setkáváme v běžném každodenním životě.

3.2. PLNĚNÍ PRÁV A POVINNOSTI NEBO ROZKAZU

Výkon práva a plnění povinnosti rovněž nenaplňuje skutkovou podstatu trestného činu. S výkonem práva, plněním povinnosti je úzce spjat výkon povolání nebo zaměstnání. Za plnění jiných práv a povinností nebo plnění rozkazu považujeme situace, kdy na základě jiných právních norem celého právního řádu je dovoleno určité jednání, které pak nemůže být trestným činem, neboť mu schází protiprávnost a nemůže nastat ani nebezpečnost takového jednání pro společnost. Patří sem např. situace, kde trestní řád, trestní zákon, zákon o výkonu trestu odnětí svobody, zákon o Policii ČR i jiné, další zákony dovolují orgánům činným v trestním řízení, ale i orgánům policie nekonajícím v trestním řízení nebo jiným orgánům zákroky proti majetku, svobodě, zdraví, životu občanů. Za tyto můžeme považovat například nasazení operativně pátracích prostředků, zadržení podezřelého, vzetí obviněného do vazby, domovní a osobní prohlídka, odposlech a záznam telekomunikačního

provozu, odnětí věci, zajištění, propadnutí majetku, výkon trestu odnětí svobody, vymáhání peněžitého trestu a atd. Uvedenými opatřeními plní orgány činné v trestním řízení své povinnosti a úkony, nejsou proto protiprávní, pokud se pohybují v rámci právních norem.

„Byly-li však překročeny dovolené meze těchto zásahů, trestní odpovědnost trvá.“³⁵

Do okruhu těchto okolností lze zařadit i činnost soudce, činnost lékaře nebo rodičovská péče. I zde jako u institutu svolení poškozeného, je příkladem lékařský zákrok. Pokud lékař postupuje ve smyslu lékařské etiky a uznávaných léčebných postupů, nejedná se o trestný čin, i když pacient po operaci přesto umře. Specifickým problémem je plnění rozkazu ve vojensky organizovaných silách. Splněním závazného rozkazu se zpravidla nemůže dotýčný dopustit trestného činu, poněvadž vyplývá z povinností uložených právními předpisy. Předpokládá se, že tento rozkaz vydaný předpisů a k tomu určenou zplnomocněnou osobou není nebezpečný pro společnost.

Je-li podřízený přesvědčen o rozporuplnosti a nezákonnosti rozkazu s právním předpisem, je povinen nadřízeného na takovou skutečnost upozornit. Trvá-li nadřízený na splnění rozkazu, je podřízený povinen rozkaz splnit. Po splnění rozporuplného nařízeného rozkazu nemůže podřízený odpovídat za trestný čin takto spáchaný, odpovědný za něj bude jako nepřímý pachatel osoba, která rozkaz vydala. Nutnost odepřít splnění rozkazu či pokynu nadřízeného je jen tehdy, jestliže by jeho splněním podřízený zřejmě spáchal trestný čin, protože byl vydán zcela v rozporu s jakýmkoliv oprávněním dávat rozkazy v určitém směru. Vydání takového rozkazu ohlásí podřízený bez průtahů vyššímu nadřízenému.

„Pokud by podřízený takový rozkaz přece jen vykonal, odpovídá za následek spolu s nadřízeným.“³⁶

Podle trestního zákona, ustanovení § 33 písm.c) – jednání pod tlakem závislosti nebo podřízenosti lze užít jako polehčující okolnost.

³⁵ SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D. *Základy trestní odpovědnosti*. Praha: Nakladatelství ORAC, 2003, 2004 s. 137. ISBN 80-86199-74-6

³⁶ KUČTA, J., KRATOCHVÍL, V. a kol.: *Trestní právo hmotné obecná část*, 3. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 385. ISBN 80-210-2985-4

3.2. DOVOLENÉ RIZIKO

„Věda, technika a jejich rozvoj s sebou nese značná rizika, ale není bez nich možný společenský pokrok.“³⁷

Dalším důvodem vylučujícím protiprávnost, o němž se hovoří v souvislosti s nevyhnutelnou nebezpečností určitých společensky vysoce ceněných činností je dovozené riziko při výrobě a výzkumu. Čím je čin užitečnější pro společnost, čím větší výhody si od něj společnost slibuje, tím větší riziko z něj vznikající je možno ospravedlnit. O riziku je možné hovořit v oblastech lidské činnosti tam, kde je třeba činit důležitá rozhodnutí. Jedná se o riziko v lékařství, hospodářství, sportovní riziko, riziko ve výzkumu a výrobě, atd. Je přípustné tam, kde v důsledku provádění společensky prospěšných činností dojde k nechtěnému, předem předpokládanému škodlivému následku. K posuzování oprávněnosti rizik uvádí literatura kritéria, podmínky, které je nutné splnit, aby šlo o jednání vylučující protiprávnost.

„K základním podmínkám dovoleného rizika především patří:

- 1) riziko plynoucí z jednání musí mít společensko prospěšné zaměření*
- 2) subsidiarita, tzn. že výsledků a prospěchu nelze bez rizika dosáhnout nebo jen za neúměrně vyšších nákladů*
- 3) určitý poměr mezi možným rizikem a ztrátou*
- 4) optimální informovanost a postup lege artis*
- 5) zákaz riskování s lidskými životy*
- 6) vymezený okruh osob oprávněných přijímat riziková rozhodnutí*
- 7) soulad s požadavky právních norem*
- 8) požadavek hodnotit rizika ex ante, nikoliv ex post“³⁸*

Obecně se má za to, že riziko, které je spojeno s výrobou a výzkumem, musí být adekvátní očekávané společenské prospěšnosti. Bez této okolnosti

³⁷ HEJDA, J. a kolektiv: *Vybraná témata kriminalistiky a trestního práva*. Vysoká škola ekonomická v Praze: Oeconomica, 2007, s. 183. ISBN 978-80-245-1163-4

³⁸ KUCHTA, J., KRATOCHVÍL, V. a kol.: *Trestní právo hmotné obecná část*, 3. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 386. ISBN 80-210-2985-4

bychom si nedokázali představit např. výrobu trhaviny a jejich použití pro těžbu surovin.

Okolnost vylučující protiprávnost pojmenovaná jako „přípustné riziko“ je konečně výslovně zakotvena v § 31 trestního zákoníku – zákona č. 40/2009 Sb.

4. OCHRANA MAJETKU - AUTOMATICKÁ OBRANNÁ ZAŘÍZENÍ

V souvislosti s okolnostmi vylučujícími protiprávnost bych se chtěl zmínit o instalaci automatických obranných zařízení jako účinném prostředku na ochranu soukromého majetku občanů. Tato problematika není v právním systému České republiky hlouběji rozpracována a upravena. Není zde o automatických obranných zařízeních žádné výslovné ustanovení, které by dovoľovalo nebo zakazovalo jejich použití. Občané si mnohdy za účelem ochrany života, zdraví, majetku popřípadě dalších práv a svobod instalují do různých objektů (domů, rekreačních chat, motorových vozidel, obchodů apod.) automatická obranná zařízení. Majitel instaluje takové zařízení s úmyslem zastavit, přerušit protiprávní jednání útočníka, narušitele a tím ochránit například svůj majetek. Podle druhu zařízení může být útočník omezen na svobodě, postřelen, chycen do pasti, uzavřen v místnosti, poraněn nebo v extrémním případě usmrcen.

Považuji za vhodné, kdyby občan přesně věděl, jaké obranné zařízení smí použít na ochranu svých práv a svobod a nepodstupovat tím riziko z následného postihu. Pouhá instalace automatického obranného zařízení nemusí být trestná, avšak pokud jsou jeho součástí prostředky (zbraně, střelivo), k jejichž držení a používání je třeba zvláštního povolení podle zákona, nelze vyloučit trestní odpovědnost za jejich protiprávní držení.

Při posuzování přípustnosti instalace automatického obranného zařízení je třeba vycházet rovněž z ustanovení § 415 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, podle něhož je každý povinen počínat si tak, aby nedocházelo ke škodám na zdraví, na majetku, na přírodě a životním prostředí.³⁹

V případě, že zařízení reaguje pouze na protiprávní jednání narušitele v mezích nutné obrany, nevznikne trestní odpovědnost u osoby, který zařízení použil nebo nainstaloval. Takové automatické obranné zařízení v mezích nutné obrany působí jen tehdy, pokud reaguje na útok na zájem chráněný trestním zákonem, který přímo hrozí nebo trvá a obrana nebude zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

³⁹ NOVOTNÝ, F. a kolektiv: *Trestní právo hmotné*. 2. vyd. Plzeň :Aleš Čeněk, 2007, s. 146. ISBN 978-80-7380-083-3

Jsem názoru, aby instalace automatických obranných zařízení nebyla posuzována jako předčasná obrana proti útoku, který nehrozí a netrvá. Jako nesprávnou označuji skutečnost, že by se jednalo o předčasnou obranu. Problematika automatických obranných zařízení by si zasloužila od zákonodárců větší pozornost a to i vzhledem k počtu spáchaných majetkových trestných činů, především způsobených vloupáním do objektů. Občané by měli mít možnost chránit účinnými prostředky svůj majetek a za dodržení zákonem stanovených podmínek taková zařízení používat. Zákonná úprava používání automatických obranných zařízení by pomohla odstranit rozpory a nejednotnost rozhodování v případech, kdy bylo zařízení použito. Současná situace nás nedokáže zbavit pochybností o tom, kdy je instalace a použití automatického obranného zařízení přiměřená a nevybočuje ze zákonem daných podmínek.

Zákon by tak měl upravovat a stanovit druhy zabezpečovacích, automatických obranných zařízení, které lze použít, jejich rozdělení podle významu chráněného zájmu, jasné a zřetelně viditelné označení objektů, že by zde mohlo být takové zařízení nainstalováno, s uvedením odpovědné osoby a jejich dosažitelnosti pro případ potřebného vstupu do objektu složkami integrovaného záchranného systému a v neposlední řadě dostatečné zajištění objektu, kde je zařízení nainstalováno. V případě, že by občan nesplnil stanovené podmínky, nesl by trestní odpovědnost za trestné činy posuzované z hlediska nedbalostního zavinění.

K této problematice bych uvedl dva případy ze současnosti.

Případ samostříl (foto č. 2)

„O.D. Byl Okresním soudem v Plzni uznán vinným z trestného činu nedovoleného ozbrojování podle § 185 odst. 1 trestního zákona, kdy v Plzni od roku 2000 do 25.11.2004 bez oprávnění vyrobil a přechovával čtyři kusy nástražných systémů zhotovených na principu palné zbraně, které splňují kritéria zbraně ve smyslu § 4 písm. a) bod 6 zákona č. 119/2002 Sb., kdy tyto s cílem zabezpečit objekt své chaty v Plzni – Černicích, v tomto objektu nainstaloval spolu se střelivem, které neodpovídá dovolenému výrobnímu provedení, resp. Je vojenskou municí dle § 4 písm. b) bod 3 a 4 zákona č. 119/2002 Sb., kdy 25.11.2004 kolem 13.15 hodin došlo v objektu chaty po iniciaci samostřílného palného zařízení u kolny chaty k postřelení L.G., který byl kovovou střelou

zasažen do stehna pravé nohy, kdy zranění si vyžádalo lékařské ošetření s následnou dobou omezení v obvyklém způsobu života 10 až 14 dní.“⁴⁰

FOTO:Právo/Patrik BISKUP – Oldřich Doskočil, obrana majetku samostřilem

Jmenovaný O.D. dle uvedeného rozsudku na ochranu objektu své chaty v jejích prostorách a přilehlé kůlně nainstaloval čtyři kusy nástražných systémů zhotovených na principu samostřílné palné zbraně. Dne 25.11.2004 na jeho pozemek neoprávněně vnikl L.G., kde chtěl odcizit nějaké věci z kolny patřící k chatě. Při manipulaci s kličkou falešných vstupních dveří do kolny, kdy měl obžalovaný svůj objekt řádně zajištěn a uzamčen, došlo k iniciaci tohoto zařízení, následnému výstřelu a zranění L.G.. Okresní soud v Plzni v uvedeném případě zprostil obžaloby O.D. v souvislosti s ublížením na zdraví L.G., uznal vinu obžalovaného O.D. ve věci spáchání trestného činu nedovoleného ozbrojování podle § 185 odst. 1 trestního zákona a podle § 24 odst. 1 trestního zákona upustil od potrestání obžalovaného. Poškozenou Všeobecnou zdravotní pojišťovnu ČR odkázal se svým nárokem na náhradu škody za náklady vynaložené na léčení zraněného L.G. na řízení ve věcech občanskoprávních. Zranění, které bylo způsobeno poškozenému iniciací automatického obranného zařízení, dosáhlo intenzity trestného činu ublížení na zdraví dle § 221 odst. 1 trestního zákona, avšak jednání O.D. bylo posuzeno jako nutná obrana proti trvajícimu útoku dle § 13 trestního zákona. Vzhledem k povaze osoby

⁴⁰ Rozsudek Okresního soudu v Plzni ze dne 9.12.2005, sp. zn. 37 T 33/2005

obžalovaného pak soud upustil od potrestání za trestný čin nedovoleného ozbrojování dle § 185 odst. 1 trestního zákona.

Dle mého názoru rozhodnutí soudu bylo správné a dává podnět k tomu, aby problematika instalace automatických obranných zařízení byla co nejdříve zákonem upravena. Nemuselo by pak docházet k případům, kdy bude obránce čelit postihu za trestný čin nedovoleného ozbrojování.

Dalším případem, kterým se zabýval Nejvyšší soud České republiky je jednání obviněného F.M., kdy v zahrádkářské kolonii, umístil pod podlahu své dřevěné kůlny, nacházející se na jeho pozemku rekreační chaty, nástražný výbušný systém, který se skládal z plotové vzpěry o průměru 8cm, do které vložil vojenskou výbušku V5-b, která byla iniciována iniciátorem EPIO a zasypal jej štěrkem. Iniciátor pak spojil pomocí zvonkového drátu s nabíječkou autobaterií připojenou ke zdroji elektrické energie, kterou umístil v kůlně přes

dřevěný prádelní kolík, který po otevření kůlny měl sepnout kontakty a uvést nástražný systém do činnosti. Dveře kůlny nebyly dostatečně zajištěny, nebyly opatřeny uzavíracím mechanismem a byly zapřeny pouze dřevěným prknem. Po nastražení obranného zařízení přijel k uvedenému pozemku J.P. S úmyslem odcizit zde nějaký hliník, který chtěl následně odevzdat do sběrný druhotných surovin. Přešel oplocení pozemku, přistoupil ke dveřím kůlny, kdy po jejich otevření došlo k iniciaci automatického obranného zařízení, při kterém mu bylo způsobeno těžké zranění levé nohy, která mu musela být později amputována.⁴¹

Obviněný byl uznán vinným z úmyslného trestného činu ublížení na zdraví, kdy jeho následné odvolání odvolací soud zamítl. Dovolání obviněného k Nejvyššímu soud bylo po prostudování věci označeno za neopodstatněné. Z odůvodnění Nejvyššího soudu České republiky vyplynulo, že F.M. Umístil pod podlahu kůlny automatické obranné zařízení, kdy kůlna nebyla dostatečně zabezpečena dveřmi s funkčním uzamykatelným mechanismem. I když se kůlna a nainstalovaný nástražný systém nacházel na jeho pozemku, nelze jeho jednání považovat za jednání v nutné obraně nebo krajní nouzi, jelikož v době instalace zařízení nebyly splněny podmínky těchto okolností vylučujících protiprávnost a ze strany poškozeného J.P. Se nejednalo o útok, který bezprostředně hrozil

⁴¹ Usnesení Nejvyššího soudu České republiky: Nástražný výbušný systém. (6 Tdo 66/2007).ASPI,2008

nebo trval, ani nebylo odvráceno nebezpečí bezprostředně hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem.⁴²

S tímto rozhodnutím Nejvyššího soudu souhlasím jen z části. Dle mého názoru, by občan měl mít svůj majetek, v tomto případě objekt kůlny řádně zabezpečen uzamykatelným mechanismem, i když se nachází na oploceném pozemku, ale já bych rozhodně přenesl veškeré následky z protiprávního jednání na osobu, která zaútočila na chráněný zájem. Jednoduše řečeno „J.P. na mém pozemku neměl co dělat.“ Vždyť v případě, že by se J.P. nedopustil protiprávního jednání, nebylo by mu iniciací nástražného systému způsobeno žádné zranění. I tento případ dává podnět zabývat se intenzivněji problematikou automatických obranných zařízení.

⁴² Usnesení Nejvyššího soudu České republiky: Nástražný výbušný systém. (6 Tdo 66/2007).ASPI,2008

5. OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST V MEZINÁROVNÍM PRÁVU - KOMPARACE

Patrně každá evropská vyspělá země má ve svých trestních předpisech stanoveny okolnosti vylučující protiprávnost, jejichž využitím může občan v tom či jiném státě chránit svá zákonem deklarovaná práva nebo práva jiných občanů. Tyto okolnosti mu dávají možnost vystupovat na ochranu proti protiprávním jednáním na život, zdraví, majetek či jiná práva a svobody. Smyslem těchto okolností je ochrana občana či státního zřízení proti protiprávnímu jednání osob, které nerepsektují zejména právní normy toho konkrétního státu. V této kapitole uvedu několik příkladů zahraničních zemí, jakým způsobem jsou okolnosti vylučující protiprávnost pojaty v jejich právních systémech.

NIZOZEMÍ

V nizozemském trestním zákoně je uvedena nutná sebe/obrana, nepřiměřená sebe/obrana v § 41.

„Osoba, která spáchala trestný čin v nutné obraně vlastního či cizího života, cti nebo majetku před okamžitým, protizákonným napadením, není trestně odpovědná.

Překročení mezi nutné obrany a sebeobranou není trestné, jestliže bylo přímým následkem silného pohnutí mysli způsobeného protizákonným napadením.“⁴³

Definice nutné obrany v nizozemském trestním zákoně je podobná ve svých rysech se zněním této definice ve slovenském trestním zákoně. Stejně jako u slovenského trestního zákona je již znatelné podstatné přenesení odpovědnosti na hlavu osoby, proti níž bylo obranné jednání vedeno v důsledku jejího protiprávního jednání. Vyvolání silného psychického rozrušení na straně obránce plynoucího z protiprávního nezákonného jednání útočníka, v jehož důsledku došlo k vybočení z mezí nutné obrany, je považováno za okolnost vylučující

⁴³ Institut pro kriminologii a sociální prevenci: *Nizozemský trestní zákon*. Praha, 2006. Samostatně neprodejné. str. 41. ISBN 80-7338-054-4. Dostupné na <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>

trestnost. Dle mého názoru je to cesta správným směrem a Česká republika má v této oblasti co dohánět.

Další okolnosti vylučující protiprávnost uvádí nizozemský trestní zákon v § 42 zákonný předpis, kdy osoba, která spáchá trestný čin z výkonu zákonného předpisu, není trestně odpovědná a v § 43 Oprávněně a neoprávněně vydané úřední rozhodnutí, kdy osoba, která spáchala trestný čin z výkonu úředního nařízení vydaného k tomu příslušným orgánem, není trestně odpovědná. Neoprávněně vydané úřední nařízení zbavuje trestní odpovědnosti jen tehdy, bylo-li podřízeným v dobré víře pokládáno za oprávněně vydané a jeho splnění spadalo do okruhu jeho podřízenosti. Tyto dvě okolnosti je možné přirovnat k okolnosti vylučující protiprávnost, kterou český právní systém výslovně neuvádí (plnění práv a povinnosti nebo rozkazu).

SLOVENSKO

Na Slovensku je nutná obrana v § 25 trestního zákona uvedena takto:

„Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem.

Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená útoku, zejména jeho způsobu, místu a času, okolnostem vztahujícím se k osobě útočníka nebo k osobě obránce.

Ten, kdo odvrací útok způsobem uvedeným odstavci 2, nebude trestně odpovědný, pokud jednal v silném rozrušení způsobeném útokem, zejména v důsledku zmatku, strachu nebo úleku.

Pokud se někdo vzhledem k okolnostem případu mylně domnívá, že útok hrozí, nevylučuje to trestní odpovědnost za čin spáchaný z nedbalosti, pokud omyl spočívá v nedbalosti.“⁴⁴

Ve třetím odstavci slovenské trestního zákona je vyloučena trestní odpovědnost osoby jedající na jedné straně způsobem zcela zjevně nepřiměřeným způsobu, místu a času, okolnostem vztahujícím se k osobě útočníka nebo osobě obránce, čímž vybočí z mezí nutné obrany, ale na straně

⁴⁴ Institut pro kriminologii a sociální prevenci: *Slovenský trestní zákon*. Praha, 2006. Samostatně neprodejné. str. 26. ISBN 80-7338-055-2. Dostupné na <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>

druhé jedná v silném rozrušení způsobeném útokem, zejména v důsledku zmatku, strachu nebo úleku. Zákonodárce si uvědomuje skutečnosti související s psychickým stavem obránce, který se do silného rozrušení v důsledku protiprávního jednání druhé osoby, a přenáší veškeré následky z protiprávního jednání na osobu, která stav nutné obrany vyvolala, která zaútočila na zákonem chráněný zájem. Taková definice nutné obrany jednoznačně v českém trestním zákoně chybí.

V § 24 slovenského trestního zákona je uvedena krajní nouze, která se v zásadě liší pouze v jednom podstatném bodě, že se nejedná o krajní nouzi v případě, jestliže způsobený následek je zřejmě závažnější než ten, který hrozil. V tomto bodě je tedy také znatelný posun slovenského práva vůči českému, kdy český trestní zákon připouští i následek zřejmě stejně závažný jako ten, který hrozil.

V § 26 slovenský trestní zákon definuje oprávněné použití zbraně, kdy od českého trestního zákona se zásadně liší odstavcem 2, který zní:

„Za použití zbraně v souladu se zákonem se považuje též její použití proti jinému ve svém obydlí na ochranu života, zdraví nebo majetku, pokud osoba do obydlí neoprávněně vnikne nebo v něm neoprávněně setrvává a nejde o nutnou obranu. To neplatí, pokud byla přitom jinému úmyslně způsobena smrt.“⁴⁵

Toto ustanovení o použití zbraně dává občanům Slovenska možnost razantnější a účinnější obrany svých práv a svobod a uplatňovat nedotknutelnost svého obydlí. Česká republika v tomto směru zcela jistě zaspala a změna této okolnosti vylučující protiprávnost je dle mého názoru otázkou velice vzdálené budoucnosti.

Dovolené riziko je uvedeno ve slovenském trestním zákoně v § 27 a liší se od české právní úpravy přípustného rizika definovaného v § 31 zákona č. 40/2009 Sb. trestního zákoníku v opět podstatné okolnosti, kdy podle slovenského trestního zákona společensky prospěšného výsledku není možné dosáhnout bez rizika ohrožení zájmu chráněného tímto zákonem, oproti českému znění nelze-li společensky prospěšného výsledku dosáhnout jinak. Slovenským

⁴⁵ Institut pro kriminologii a sociální prevenci: *Slovenský trestní zákon*. Praha, 2006. Samostatně neprodejné. str. 27. ISBN 80-7338-055-2. Dostupné na <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>

občanům dovolené riziko dává mnohem širší možnost uplatnění tohoto ustanovení.

V dalších paragrafech slovenský trestní zákon výslovně pojmenovává další okolnosti vylučující protiprávnost a to v § 28 Výkon práva a povinnosti, § 29 Souhlas poškozeného a § 30 Plnění funkce agenta. Nový český trestní zákoník platný od 1.1.2010 výslovně uvádí kromě nutné obrany, krajní nouze a oprávněného použití zbraně pouze svolení poškozeného a přípustné riziko. Další okolnosti vylučující protiprávnost v českém trestním zákoníku uvedeny nejsou.

SLOVINSKO

„Podle slovinského trestního práva čin jinak trestný není trestným činem, byl-li spáchán za okolností vylučujících protiprávnost.“⁴⁶

Obecné okolnosti vylučující protiprávnost (izključitev protipravnosti) ve slovinském trestním právu jsou:

Nutná obrana:

Obrana, která je zcela nezbytná k tomu, aby pachatel odvrátil bezprostřední a protiprávní útok vedený proti němu či proti jiné osobě. V případě, že pachatel svým jednáním překročí meze nutné obrany, může to být důvodem ke zmírnění trestu, a pokud se takového jednání dopustil v důsledku silného rozrušení nebo strachu vyvolaného útokem, lze od potrestání upustit. Nutná obrana je uvedena v § 11 slovinského trestního zákona.

Krajní nouze:

Zahrnuje situace, kdy se pachatel dopustí jednání, jež má jinak všechny znaky trestného činu, v zájmu odvrácení nebezpečí bezprostředně hrozícího jemu či jiné osobě, přičemž toto nebezpečí sám nezpůsobil a nelze ho odvrátit jinak, a pokud následek, který tímto jednáním způsobí, není závažnější než ten, který hrozil. Krajní nouze je uvedena v § 12 slovinského trestního zákona.

⁴⁶ Institut pro kriminologii a sociální prevenci: *Slovinský trestní zákon*. Praha, 2005. Samostatně neprodejné. str. 20. ISBN 80-7338-037-4. Dostupné na <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>

Protiprávní nátlak:

Čin spáchaný pod nátlakem či hrozbou, které pachatel nebyl schopen snést, není trestným činem. Protiprávní nátlak je uveden v § 13 slovinského trestního zákona.

Delikt de minimis:

Jednání mající jinak všechny znaky trestného činu, ale nepatrného významu. Skutek či jednání má nepatrný význam tehdy, pokud nebezpečí, které v sobě zahrnuje, je bezvýznamné v důsledku povahy či závažnosti jednání, skutečnosti, že škodlivý následek činu je bezvýznamný nebo nenastal, okolností činu, nízké míry trestní odpovědnosti pachatele, či jeho osobních poměrů. Delikt de minimis je uveden v § 14 slovinského trestního zákona.

Ve slovinském právním systému vedle těchto obecných okolností vylučujících protiprávnost existují ještě další, kdy literatura a právní teorie uvádí nejčastěji (svolení poškozeného, lékařský/operační zákrok, sebepoškozování, poškození zdraví při sportu, plnění zákonné povinnosti či rozkazu). I tyto okolnosti vedou k vyloučení protiprávnosti činu jinak trestného. Neexistuje jednotný názor právních teoretiků na jejich aplikaci na konkrétní případy.

Ve slovinském trestním právu je definice nutné obrany ještě více nedostačující k ochraně práv a svobod občanů než-li v České republice a na první pohled je zřejmé, že ten, kdo vybočí z mezí nutné obrany, třeba i jen v důsledku silného rozrušení vyvolaným útokem, nebude zbaven trestní odpovědnosti, ale bude možno zmírnit trest nebo upustit od potrestání. To znamená, že nebude zřejmě potrestán, ale odsouzen může být. Soud mu pak může s největší pravděpodobností uložit povinnost nahradit vzniklou škodu, případně nahradit lékařské či jiné náklady spojené se vzniklou újmou na zdraví nebo majetku osobě, která jako první iniciovala protiprávní jednání.

RUSKO

Trestní zákoník Ruské federace upravuje okolnosti vylučující protiprávnost v Hlavě 8. Zde v § 37 je definována nutná obrana rozčleněná do třech odstavců. První odstavec nepovažuje způsobení škody útočící osobě ve stavu nutné obrany za trestný čin proti útoku, který má charakter násilí nebezpečného pro život bránící se nebo jiné osoby nebo je spojen s bezprostřední

pohrůžkou použití takového násilí. Odstavec druhý v návaznosti na první označuje za oprávněnou obranu proti útoku, který nemá charakter násilí nebezpečného pro život bránící se nebo jiné osoby nebo ani není spojen s bezprostřední pohrůžkou takového násilí, pokud při tom nedošlo k překročení mezí nutné obrany, tedy k úmyslnému jednání, které zjevně neodpovídá charakteru a nebezpečnosti útoku. Třetí odstavec umožňuje jednání v nutné obraně i osobám nezávisle na její profesiální nebo jiné odborné přípravě a služebním postavení. Lze konstatovat, že definice nutné obrany je v zásadních bodech shodná se zněním podle českého trestního zákona.

V § 38 je uvedena okolnost vylučující protiprávnost „Způsobení škody při zadržení pachatele trestného činu“, kdy za trestný čin není považováno způsobení škody osobě, která spáchala trestný čin, při jejím zadržení za účelem předání osoby orgánům moci, pokud nebylo možné osobu zadržet jinými prostředky a nedošlo k překročení mezí nezbytných pro zadržení osoby. Odstavec druhý tohoto paragrafu definuje meze nezbytné pro zadržení pachatele trestného činu (zjevně nadměrná škoda, zjevný nesoulad způsobu zadržení s charakterem a mírou společenské nebezpečnosti činu spáchaného zadrženou osobou. Trestnost takového vybočení podmiňuje úmyslným způsobením škody. V českém právním řádu lze tuto možnost přirovnat k § 76 odst. 2 trestního řádu, který však neřeší způsobení škody při zadržení pachatele trestného činu, ale pouze jeho zadržení a předání příslušným orgánům.

Krajní nouze je uvedena v § 39 a její význam je stejný jako v českém trestním zákoně s tím rozdílem, že trestnost překročení mezí krajní nouze je podmiňováno úmyslným způsobením stejné nebo větší škody, než která hrozila.

V § 40 je uvedeno „Fyzické nebo psychické donucení“, které nepovažuje za trestný čin způsobení škody v důsledku fyzického donucení při nemožnosti osoby v takovém donucení ovládat své jednání. Za překročení mezí považuje možnost osoby ovládat své jednání při fyzickém či psychickém donucení. Trestnost posuzuje za stejných podmínek jako u krajní nouze.

Dovolené riziko je uvedeno v § 41 a je významově stejné jako v českém trestním zákoně.

Plnění rozkazu nebo nařízení je jako okolnost vylučující protiprávnost uvedena v § 42 a obdobně musí být splněny stejné podmínky, které jsou vyžadovány českými právním systémem. Odpovědnou za vzniklou škodu ruský trestní zákoník označuje osobu, která protiprávní rozkaz nebo nařízení vydala.

Osoba, která si byla vědoma protiprávnosti rozkazu nebo nařízení, a spáchala při jejich plnění trestný čin, je trestně odpovědná podle zákoných podmínek.⁴⁷

MALTA

Okolnosti vylučující protiprávnost v maltském trestním právu vyplývají z trestního zákona. V ustanovení § 223 maltského trestního zákona jsou uvedeny případy, kdy je vyloučena protiprávnost usmrcení či způsobení újmy na zdraví.

„Nejedná se o trestný čin, pokud je usmrcení či způsobení újmy na zdraví nařízeno či dovoleno zákonem nebo k tomu oprávněným orgánem, anebo k němu dojde ve stavu skutečné nouze buď v rámci nutné sebeobraný, nebo v rámci nutné obrany jiné osoby.“⁴⁸

Základní důsledky vyloučení protiprávnosti vyplývají z úvodní části citovaného ustanovení, kde zákonodárce výslovně stanoví, že se nejedná o trestný čin.

K úspěšné obraně proti obvinění z vraždy nebo ublížení na zdraví musí být splněny tři důležité požadavky. Hrozící nebezpečí, které má ospravedlnit usmrcení či způsobení újmy na zdraví, musí být protiprávní, vážné a neodvratné. Neodvratnost znamená, že nebezpečí musí být náhlé, bezprostřední a nepochybné.

Případy skutečné nouze jsou uvedeny v ustanovení následujícího § 224 a řadíme mezi ně:

1) Dojde-li k usmrcení či způsobení újmy na zdraví v nočních hodinách při zabíjení, zdolání či narušení plotů, zdí či vchodových dveří domu či obývaného bytu anebo jejich příslušenství, v přímém či nepřímém spojení s takovým domem či bytem.

⁴⁷ Institut pro kriminologii a sociální prevenci: *Trestní zákon Ruské federace*. Praha, 2003. Samostatně neprodejné. str. 20. ISBN 80-7338-019-6. Dostupné na <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>

⁴⁸ Institut pro kriminologii a sociální prevenci: *Maltský trestní zákon*. Praha, 2007. Samostatně neprodejné. str. 22. ISBN 978-80-7338-065-6. Dostupné na <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>

2) Dojde-li k usmrcení či způsobení újmy na zdraví při obraně před osobou dopouštějící se krádeže či loupeže s použitím násilí, nebo pokusu o takové krádeže či loupeže.

3) Dojde-li k usmrcení či způsobení újmy na zdraví ve stavu bezprostřední nouze při obraně vlastní integrity či integrity jiné osoby.

Podle maltského trestního zákona existují i další případy, kdy je osoba zproštěna trestní odpovědnosti. U těchto důvodů není užito výrazu „vyloučení protiprávnosti“, a v takových případech byl trestný čin spáchán. Maltský trestní zákon používá v těchto případech výraz „námitky“.

Mezi námitky podle maltského práva patří:

Nedostatek věku

Podle Maltského práva místo nezletilých mohou být trestně odpovědní jejich rodiče, pokud je prokázáno, že se stal tvrzený skutek. Soud je oprávněn uložit rodičům povinnost dohlížet na chování nezletilého pod hrozbou trestem v případě jejího nesplnění. V případě možnosti uložit za spáchaný skutek pokutu nezletilým, může tento trest uložit soud rodičům. Zproštění nezletilých trestní odpovědnosti není totéž jako skutečnost, že se trestný čin nestal.

Podle mého názoru, změna českého trestního zákona v tomto směru by byla při nejmenším užitečná.

Dále mezi námitky řadíme nepřičetnost, fyzické či duševní donucení, skutkový omyl (je podstatný a neodvratný, může představovat námitku proti trestnímu obvinění a vést až ke zproštění trestní odpovědnosti), nepředvídatelná událost (vede k úplnému zproštění trestní odpovědnosti) a intoxikace (proti trestnímu obvinění je možné jí jako námitku použít, když byla způsobena úmyslným či nedbalostním jednáním jiné osoby bez souhlasu obviněného nebo z důvodu nepřičetnosti dočasně či jinak).

N Ě M E C K O

Konkrétnější a podrobnější písemné materiály k problematice okolností vylučující protiprávnost a jejich překlad jsem nedohledal, a proto uvádím pouze ustanovení týkající se nutné obrany.

V německém trestním zákoně je nutná obrana zakotvena v § 32 v tomto znění:

„Kdo se dopustí činu v nutné obraně, nejedná protiprávně. Nutná obrana je obrana, jež je nutná k odvrácení přímo hrozícího útoku namířeného proti vlastní nebo druhé osobě.“⁴⁹

Německá judikatura pro přezkoumávání jednání v nutné obraně uvádí následující schéma:

1. Situace nutné obrany
 - a) útok
 - b) zájem chráněný právem, u jehož ochrany je možno použít nutnou obranu
 - c) současnost útoku
 - d) protiprávnost útoku
2. Jednání v nutné obraně
 - a) vhodné k obraně a namířené proti právem chráněným zájmům útočníka
 - b) potřebnost obrany
 - c) přiměřenost obrany
3. Subjektivní prvek vylučující protiprávnost
 - a) subjektivní vědomí obránce, že zamezuje trestnému činu

Ustanovení o nutné obraně v § 32 v německém trestním zákoně je velice strohé a posuzování jednání v nutné obraně se spíše řídí právními názory judikatur, nálezů a stanovisek soudů a různými právními komentáři. Úprava jednání v nutné obraně je dle mého názoru nedostatečná stejně jako v českém trestním zákoně.

Nutná obrana podle německého trestního zákona předpokládá, stejně jako u nás, současný protiprávní útok na vlastní osobu nebo na někoho jiného. Český trestní zákon zná výraz pomoc v nutné obraně. Zde je však označován za pomoc v nouzi. Judikatura dále upřesňuje, že se nemusí jednat pouze o útok namířený proti životu a zdraví, ale i o útok na majetek, svobodu, domovní právo a případně také na čest nebo noční klid.

⁴⁹ *Německý trestní zákoník* [online]: Zveřejněné znění z 13. Listopadu 1998 (sbírka zákonů I s. 3322). Dostupné na <http://www.gesetze-im-internet.de/stgb/BJNR001270871.html>

ŘECKO

Okolnosti vylučující protiprávnost v řecký trestní zákoník rozděluje na dva druhy. Obecné okolnosti, které je možno aplikovat u všech nebo velké části trestných činů a zvláštní okolnosti, které jsou uvedeny ve zvláštní části trestního zákona a vylučují protiprávnost u některých konkrétních trestných činů.

Mezi obecné okolnosti vylučující protiprávnost trestní zákon řadí:

- (a) obranu (sebeobrana nebo obrana jiné osoby proti protiprávnímu a trvajícimu útoku - čl. 22 trestního zákona)
- (b) podmínku nutnosti, jež odůvodňuje dané jednání (čl. 25 trestního zákona)
- (c) závazný právní příkaz nadřízeného státního úředníka nebo vojenské osoby (čl. 21 trestního zákona)
- (d) odůvodnění jednání, pokud se uskutečnilo při výkonu práva nebo plnění povinnosti stanovené zákonem (čl. 20 trestního zákona).

Za zvláštní okolnosti vylučující protiprávnost označuje odůvodněné přerušení těhotenství, prosté, nikoli těžké, ublížení na zdraví spáchané se souhlasem poškozené osoby, které není v rozporu s dobrými mravy, odůvodnění útoku proti cti, tj. verbální újmy a urážky na cti, spáchané k ochraně určitých právních zájmů a porušení povinnosti profesionální mlčenlivosti k ochraně určitých právních zájmů, které nebylo možno ochránit jinak.

Nejvýznamnější okolností vylučující protiprávnost, která není v řeckém trestním zákoníku výslovně uvedena, je střet právních povinností. Takovýmto střetem se rozumí případ, kdy střet mezi dvěma právními povinnostmi je kontroverzí in abstracto a takovýto rozpor není právem řešen (jako je tomu u jiných okolností vylučujících protiprávnost). Tuto otázku řeší zejména právní věda, přičemž judikatura se k této problematice vyjadřuje jen zřídka. Je třeba poznamenat, že případy střetu povinností řeší judikatura spíše na základě zproštění povinnosti než odůvodnění jednání. Podle právní vědy a relevantní judikatury je třeba střet řešit aplikací daných norem (je třeba upřednostnit nejvýznamnější právní povinnost, a pokud nelze určit rozdíl ve

významnosti, zůstává jednající osobě možnost volby, přičemž právo musí nezbytně jeho volbu potvrdit.⁵⁰

SKOTSKO

Skotské trestní právo označuje okolnosti vylučující protiprávnost výrazem „ospravedlnění nebo obhajoby“. Základem ospravedlnění je zákonná oprávněnost, nutná obrana a nezbytnost. Všechny tři uvedené případy jsou obhajoby zvykového práva a v souladu s tradicí skotského trestního práva je každý případ rozhodován na základě vlastních skutkových podstat.

Zákonnou oprávněnost lze v českém trestním právu přirovnat k plnění práv a povinnosti nebo rozkazu nebo také k oprávněnému použití zbraně.

Nutná obrana směřuje k obraně vlastní osoby nebo života a v menší míře k obraně života jiných. Řídí se velice přísnými pravidly. Ohrožení musí být bezprostřední, jednání musí být nezbytné a úměrné danému ohrožení a musí být splněna podmínka subsidiarity, povinnost využít přiměřených prostředků k ústupu, útěku.

Na nezbytnost se odvolává v případě, kdy jednání obviněné osoby bylo nezbytné ke splnění vyššího zájmu nebo k ochraně vlastního prospěchu.

Skotské trestní právo uznává celou řadu jiných obhajob, které pojmenovává jako omluvy. Ospravedlnění se soustředí na činy, které obviněný spáchal, oproti tomu omluva na jeho odpovědnost. Omluva nečiní jeho jednání oprávněným, ale zprošťuje ho odpovědnosti. Jako příklad můžu uvést nepřičetnost nebo nátlak ze strany třetí osoby.

CHORVATSKO

Okolnosti vylučující protiprávnost jsou vymezeny v chorvatském trestním řádu a stanovují dva druhy ospravedlnění. Obecné základy, které lze uplatnit na většinu trestných činů mezi které řadí nutnou obranu, nutnost, nátlak nebo hrozbu, zákonné použití síly a nevýznamný přečin. Zvláštní základy jsou uvedeny ve zvláštní části trestního řádu a řadí mezi ně odhalení profesního tajemství, vyloučení nezákonnosti trestného činu proti cti a dobré pověsti a vyloučení trestného činu spáchaného vojákem při plnění rozkazů nadřízeného.

⁵⁰ Institut pro kriminologii a sociální prevenci: *Řecký trestní zákon*. Praha, 2000. Samostatně neprodejné. str. 13. ISBN 80-86008-81-9. Dostupné na <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>

Francie

V článku 122-1 francouzského trestního zákoníku jsou obsaženy všechny oprávněnosti, okolnosti vylučující protiprávnost. Podle tohoto článku normálně není trestný čin jako takový zvažován v případě duševní poruchy, oprávněné vazby nebo donucení, obhajoby pochybení a neznalosti zákona, sebeobrany a stavu osobní nutnosti.

ITÁLIE

Italský trestní zákoník zahrnuje právní omluvy. V obecné části aplikovatelné na většinu typů trestných činů a ve zvláštní části na konkrétní jednotlivé trestné činy. Obecná část zahrnuje souhlas poškozené strany, oprávněnou obhajobu, stav potřeby, výkon práva, výkon povinnosti a zákonné držení zbraně. V otázce zvláštní části nepanuje jednotný názor.

LITVA

Okolnosti vylučující protiprávnost jsou definovány v litevském trestním zákoníku, který mezi ně řadí sebeobranu, nutnost, zatčení pachatele trestného činu, dobrovolné odmítnutí spáchat trestný čin, případ, kdy trestný čin není nebezpečný vzhledem ke své bezvýznamnosti, vykonání vojenského rozkazu, jestliže tento není výrazně nezákonný, trestný čin spáchaný nezpůsobilou osobou, osoba, která překročila litevské hranice za účelem získat azyl a institut korunního svědka, jehož dobrovolné svědectví může vést k částečné či úplné ztrátě trestní odpovědnosti.

RUMUNSKO

Rumunský trestní zákon uvádí v ustanovení § 44 až § 51 případy, kdy není zcela naplněna skutková podstata trestného činu (případy nutné obrany, krajní nouze, fyzického či psychického donucení, nahodilé události, neodpovědnosti, těžké nezaviněné intoxikaci, nezletilosti pachatele a skutkového omylu).

Ve většině zmíněných cizích státech je v jejich právních normách výslovně uvedeno podstatně více okolností vylučujících protiprávnost ve srovnání s Českou republikou. Některé mají stejné nebo obdobné podmínky ke splnění zákonnosti jednotlivých okolností a od jiných by si naši zákonodárci měli vzít příklad a vypracovat jasné, srozumitelné, veřejnosti lehce pochopitelné znění okolností, pro jejich jednodušší aplikaci v běžném životě bez obavy nebo s minimálním strachem z následného trestu pro případ vybočení ze zákonem stanovených mezí.

6. OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST V MIMOTRESTNÍCH ÚPRAVÁCH

Jednou ze základních povinností právního státu je zabezpečování a poskytování právní ochrany. Součástí toho je i právo každého dovolat se právní ochrany svého subjektivního práva a zároveň i jistota, že se mu tohoto práva dostane. Každý má tedy právo na ochranu svého práva. Již v základních ustanoveních Ústavy ČR, v Listině základních práv a svobod a v ratifikovaných a vyhlášených mezinárodních smlouvách, jimiž je Česká republika vázána je zakotveno právo se postavit na odpor proti každému, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a svobod, pro případ, že účinné poskytování státní ochrany nefunguje. Na obranu a ochranu života, zdraví, majetku, práv a svobod můžeme vystoupit nejen podle ustanovení trestního zákona, ale zákonný postup upravuje i soukromé právo, především pak občanský zákoník. V § 6 definuje občanský zákoník pojem svépomoci takto:

„Jestliže hrozí neoprávněný zásah do práva bezprostředně, může ten, kdo je tak ohrožen, přiměřeným způsobem zásah sám odvrátit.“⁵¹

Svépomocí tedy můžeme označovat přímé vynucení splnění povinnosti nebo zajištění jejího pozdějšího vynucení státní mocí proti vůli povinného. Je otázkou, co je možné pod svépomoc zařadit. Stejně tak se vznáší mnoho otázek nad ne zcela jasnými a přesně definovanými pojmy jako neoprávněný zásah, bezprostřední a přiměřený způsob.

Občanskoprávní koncepce

Občanský zákoník obsahuje vedle všeobecné úpravy svépomoci v ustanovení § 6 i některé speciální úpravy, které na tento obecný institut navazují nebo se k němu jinak logicky pojí. Jedná se zejména o některé otázky spojené s úpravou sousedských práv (§ 127 občanského zákoníku) nebo s povinnostmi vlastníka strpět použití jeho věci ve stavu nouze (§ 128 odst. 1 občanského), dále o úpravu nutné obrany, krajní nouze (§ 417n. Občanského

⁵¹ JEHLÍČKA, O., ŠVESTKA, J., ŠKÁROVÁ, M. A kol.: *Občanský zákoník. Komentář*. 9. vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, str. 62. ISBN 80-7179-881-9

zákoníku) a zadržovacího (retenčního) práva (§ 175, §176 občanského zákoníku), některé zvláštní úpravy vztažené k nájemní smlouvě (§ 691, § 692 odst. 2 a § 693 občanského zákoníku) a zejména o úpravu jednateleství bez příkazu v § 742n. Občanský i obchodní zákoník upravují nadto za splnění určitých podmínek případ svépomocného prodeje věci nebo zboží (§ 592 občanského zákoníku, § 466n. Obchodního zákoníku).

Instituty okolností vylučujících protiprávnost, nutné obrany a krajní nouze neupravuje pouze trestní zákon, ale také občanský zákoník č. 40/1964 Sb. v § 418, který velmi úzce souvisí s ustanoveními o nutné obraně, krajní nouzi, případně oprávněného použití zbraně. Je třeba pouze upozornit na to, že trestní zákon užívá v souvislosti s nutnou obranou, popř. excessu z ní, kritérium zcela zjevné nepřiměřenosti způsobu útoku, oproti tomu občanský zákoník operuje s kritériem zřejmé nepřiměřenosti povaze a nebezpečnosti útoku.

Zákonnými předpoklady k tomu, abychom jednání mohli označit jako jednání v nutné obraně podle § 418 odst. 2 jsou:

- a) *existence hrozícího nebo trvajícího protiprávního útoku na chráněné občanskoprávní vztahy.*
- b) *obrana nesmí být zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku.*
- c) *pokud jde o úpravu právních následků jednání v nutné obraně občanský zákoník v § 418 odst. 2 stanoví, že ten, který způsobil škodu v nutné obraně není zodpovědný za vzniklou škodu.*

Podmínky jednání v krajní nouzi podle § 418 odst. 1 jsou:

- a) *existence přímo tj. bezprostředně hrozícího nebezpečí*
- b) *existence nebezpečí , které jednající sám nevyvolal*
- c) *nebezpečí za daných okolností nebylo možné odvrátit jinak např. útekem (zásada subsidiarity)*
- d) *následek způsobený zákrokem nesmí být zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil*

Občanský zákoník zbavuje toho, kdo jedná v krajní nouzi, povinnosti nahradit způsobenou škodu. Ten, kdo vyvolal stav krajní nouze, bude v důsledku odpovědný za škodu způsobenou vyvolaným nebezpečím, ale i za škodu způsobenou jednáním v krajní nouzi při odvrácení hrozícího nebezpečí. Např.

občan Novák vyvolal z nedbalosti požár, při jehož odvracení občan Rezek zničil určitou věc patřící jeho sousedovi, bude pan Novák povinný nahradit nejen škodu způsobenou požárem, ale i škodu způsobenou zničením věci souseda občana Rezka.

Mimo nutnou obranu a krajní nouzi je protiprávnost útoku vyloučena i tam, kde se úkon, kterým byla způsobená škoda, uskutečnil se souhlasem poškozeného. Zákonné podmínky těchto okolností byly již zmíněny a popsány v předchozích kapitolách této práce.

V určitých případech občanské právo za účelem poskytnutí zvýšené ochrany poškozeným spojuje vznik povinnosti nahradit škodu už se samotnou existencí škodlivého působení právně kvalifikované události (viz. § 427 a následující, odpovědnost za škodu způsobenou provozem dopravních prostředků a § 432 odpovědnost za škodu způsobenou provozem zvláště nebezpečným). Praxe potvrzuje, že zpravidla i v těchto případech je zároveň dané i protiprávní konání, takže povinnost nahradit škodu se zakládá na spojení události, která z hlediska zodpovědnosti vystupuje výrazně do popředí s protiprávním konáním. Výjimečně ovšem může dojít i k situaci, kdy vznikne škoda jen v důsledku působení samotné události bez toho, aby byla zároveň daná i existence protiprávního jednání (např. škoda způsobená samovznícením chemické látky).

Z tohoto důvodu občanské právo, se zřetelem na ochranu oprávněných zájmů poškozených, považuje v těchto případech za dostatečně způsobilý objektivní předpoklad pro vznik povinnosti nahradit škodu už samotnou existencí škodlivého působení události.

Rovněž *svépomoc* a *výkon práva či plnění povinnosti* se řadí k okolnostem vylučující protiprávnost. Svépomocné jednání podle a v mezích ustanovení § 6 občanského zákoníku nemá charakter protiprávnosti. Především musí splňovat podmínky neoprávněného zásahu do práva, bezprostředně hrozícího a k odvracení pak musí být použito přiměřených prostředků. V případě nedodržení těchto zákonných podmínek by šlo o vybočení z mezí dovolené svépomoci, za něž by jednající nesl odpovědnost. Mezi zvláštní případy svépomoci řadíme ustanovení § 127 odst. 1 občanského zákoníku – při odstraňování kořenů a větví přesahujících na cizí pozemek. Výkon práva plynoucí z občanskoprávních vztahů musí být v souladu s právem, s dobrými mravy a nesmí bez právního důvodu zasahovat do práv a oprávněných zájmů jiných osob. Ochrany sousedských práv je možné se domáhat dle § 127 odst.

1 občanského zákoníku žalobou u soudu nebo návrhem na ochranu pokojného stavu u obecního úřadu dle § 5 občanského zákoníku. Podle citovaného ustanovení nesmí nikdo nad míru přiměřenou poměrům obtěžovat sousedy hlukem, prachem, kouřem, plyny, popílkem, pachy, parami, pevnými a tekutými odpady, světlem či stíněním apod.

Taktéž plnění práv a povinnosti nebo rozkazu postrádá protiprávnost, neboť není v rozporu, ale v souladu s právem.

Okolnosti vylučující protiprávnost ve správním právu

Zákon č. 200/1990 Sb. o přestupcích ve znění pozdějších předpisů, také upravuje nutnou obranu, přičemž se vychází z úpravy v trestním zákoníku před novelou zákona č. 290/1993 Sb. V § 2 zákona č. 200/1990 Sb. O přestupcích je vymezen přestupek negativně (přestupkem není jednání, jímž někdo odvrací přiměřeným způsobem přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný zákonem).

Okolnosti vylučující protiprávnost podle zákoníku práce

V zákoně č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, nalezneme pouze ustanovení, které se týká krajní nouze jako okolnosti vylučující odpovědnost.

Zákoník práce v §178b upravuje, že zaměstnanec neodpovídá za škodu, kterou způsobil při odvracení škody hrozící zaměstnavateli nebo nebezpečí přímo hrozícího životu nebo zdraví, jestliže tento stav sám úmyslně nevyvolal a počínal-li si přitom způsobem přiměřeným okolnostem. Upřesňuje podmínky, při jejichž splnění zaměstnanec neodpovídá za škodu, kterou způsobil při odvracení škody hrozící zaměstnavateli nebo nebezpečí přímo ohrožující život nebo zdraví. Ustanovení § 171 zákoníku práce ukládá zaměstnanci zakročovací povinnost k předcházení škodám. Podmínkou je, že hrozící stav nesmí zaměstnanec vyvolat sám a úmyslně a musí si počínat způsobem, který byl přiměřený daným okolnostem. Z toho plyne, že zaměstnanec neodpovídá tedy za hrozící škodu, pokud je příčina mimo zaměstnance nebo by tento stav vyvolal pouze z nedbalosti.

7. OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST „DE LEGE FERENDA“

Dne 1.1.2010 vstoupil v platnost nový zákon č. 40/2009 Sb. trestní zákoník, ve kterém dochází k poměrně velkým změnám oproti zákonu č. 140/1961 Sb. trestního zákona. Změny se týkají i okolností vylučující protiprávnost a trestní odpovědnost. Věk je uveden v § 25, který ponechává hranici trestní odpovědnosti patnáct let.

Nepříčetnost je definována v § 26 a nově je upravena i zmenšená příčetnost v § 27. Zmenšenou příčetností se podle nového trestního zákoníku rozumí stav, v němž byla v důsledku duševní poruchy podstatně snížena schopnost pachatele rozpoznat protiprávnost činu nebo schopnost pachatele ovládat své jednání.

Okolnosti vylučující protiprávnost (trestnost činu) jsou nově upraveny v hlavě III § 28 až § 32. Tato ustanovení vymezují případy, podmínky okolností vylučujících protiprávnost. Kromě nutné obrany, krajní nouze a oprávněného použití zbraně již výslovně uvádí též případy svolení poškozeného a přípustného rizika. Další okolnosti vylučující protiprávnost trestní zákoník výslovně neuvádí ani nepojmenovává. Formulace podmínek pro nutnou obranu a krajní nouzi mají umožnit, aby nebyly stíhány osoby, které vystupují na ochranu zájmů chráněných trestním zákonem. Zůstaly prakticky stejné, lze konstatovat, že prošly pouze kosmetickými úpravami. Změny, úpravy těchto okolností, především pak nutné obrany, krajní nouze a oprávněného použití zbraně jsou stále nedostatečné a neodpovídají mým představám, dovoluji si tvrdit, ani představám jiných občanů a fundovaných odborníků. Zdůrazňuji, že výčet okolností vylučujících protiprávnost a zákonných podmínek pro jejich splnění by v novém trestním zákoníku neměl zůstat uzavřený a mělo by se intenzivně pracovat na novelizaci jednotlivých ustanovení. Přinejmenším vhodná a krokem dopředu by byla úprava nutné obrany podle slovenského trestního zákona včetně přebrání ustanovení oprávněného použití zbraně. U nutné obrany by do budoucnosti postačovalo odstranění trestnosti a odpovědnosti z vybočení mezi zákonem daných podmínek v souvislosti s psychickým stavem, náhlou intenzivní stresovou situací zapříčiněnou protiprávním jednáním útočníka. U krajní nouze bych vypustil podmínky zřejmě stejně závažný následek a ponechal bych pouze závažnější a neubíral bych možnost jednání v krajní nouzi osobám, které jsou

povinny hrozící nebezpečí snášet (dle trestního zákoníku Ruské federace). Zákon by měl bezpodmínečně upravovat i instalaci automatických obranných zařízení. Vždyť ochrana vlastního majetku je naše právo. Měli bychom tudíž mít možnost svůj majetek chránit i těmito prostředky. Této problematice jsem v práci věnoval celou kapitolu i s možnou úvahou „de lege ferenda“.

Okolnosti vylučující protiprávnost jsou v novém trestním zákoníku zpřesněny především doplněnou definicí krajní nouze § 28, u níž je třeba vyloučit její použití u osob, které jsou z titulu svého zaměstnání nebo postavení povinny toto nebezpečí snášet (např. lékař, voják). Tuto povinnost jim ukládají zvláštní předpisy, a tyto osoby se mu nemohou vyhýbat s poukazováním na své vlastní ohrožení. Úprava nutné obrany se přebírá z platné právní úpravy. Definice nutné obrany je upravena v § 29.

Ustanovení § 32 o oprávněném použití zbraně zůstává beze změny a odkazuje na použití zbraně v mezích stanovených zvláštními právními předpisy.

Nový trestní zákoník ještě neupravuje všechny okolnosti vylučující protiprávnost. Posun správným směrem v trestním právu je svou úpravou okolností vylučující protiprávnost minimální a je nejvyšší čas, začít pilně na plně vyhovujících ustanoveních jednotlivých okolností pracovat. Čím podrobněji, srozumitelněji a důkladněji bude tato problematika upravena v trestním zákoníku, tím to povede k větší právní jistotě občanů a zmenšení obavy z jednání v konkrétních případech s odůvodněním, zda-li nevybočili ze zákonem stanovených mezí a podmínek jednotlivých okolností vylučující protiprávnost.

ZÁVĚR

Ve své práci jsem se pokusil shrnout podstatu okolností vylučujících protiprávnost, okolností, které vylučují trestní odpovědnost pachatele za spáchaný čin jinak trestný. Zvláštní důraz jsem kladl na institut nutné obrany a krajní nouze. Při studiu a seznamování se s uvedenou problematikou mohu konstatovat, že česká právní úprava okolností vylučujících protiprávnost sice poskytuje jakousi ochranu našich práv a svobod a umožňuje nám vystoupit na jejich obranu, ale ustanovení jednotlivých okolností a jejich podmínek jsou stále nedostatečná a nedávají nám takové možnosti obrany jako v některých civilizovaných evropských státech. Právní systém našeho sousedního státu Slovenska je o mnoho kroků napřed v jasném, srozumitelném definování jednotlivých okolností vylučujících protiprávnost, které slovenským občanům poskytuje větší záruku bezpečí při ochraně chráněných zájmů, než-li u nás. Některé evropské státy mají obdobnou právní úpravu těchto okolností jako Česká republika. Veřejnosti by měla být dána možnost snadnějšího přístupu k judikátům, které daly nakonec za pravdu obránci, popřípadě by měly být tyto judikáty a jednotlivé případy více medializovány. Určitě by to velké množství diváků ocenilo a přivítalo místo jednoduchých, někdy až přihloupkých amerických seriálů či jiných telenovel. Vedlo by to k větší právní jistotě občanů v roli obránců.

Nový trestní zákoník již výslovně uvádí dvě další okolnosti vylučující protiprávnost, které v trestním zákoně č. 140/1961 Sb. uvedeny nebyly. Mezi ně patří svolení poškozeného a přípustné riziko. Přál bych si, aby nezůstalo pouze u tzv. kosmetických změn, a naši zákonodárci vypracovali skutečně něco kvalitního, co běžnému občanovi pomůže. V poslední době, kdy stále přibývá počet krádeží, loupeží, přepadení a násilí proti občanům, by bylo vhodné v zákoně podrobněji rozebrat a jasněji formulovat zvláště institut nutné obrany, kde by mohla být vyloučena odpovědnost za vybočení z mezí nutné obrany, kdy obránce jednal ve stavu silného duševního rozrušení. Změna by se mohla také týkat oprávněného použití zbraně, kdy se mi zamlouvá znění ustanovení této okolnosti ve slovenském trestním zákoně.

V dnešní době, není problém sehnat nelegálně jakoukoliv zbraň a s těmito zbraněmi páchat trestné činy. Získání zbrojního průkazu v dnešní době není složité, a i když si mnoho lidí střelnou zbraň pořídí, váhají s jejím použitím z obavy možného vybočení ze zákonem daných mezí a následného trestu za

takové jednání. V práci jsem věnoval také pozornost instalaci automatického obranného zařízení, především v souvislosti s ochranou majetku. Je nutné, aby i tuto problematiku trestní zákon upravoval. Vždyť ochrana majetku je naše právo, a proto bychom jsme měli mít možnost si svůj majetek chránit i za pomoci těchto prostředků. Bližší a důkladnější seznámení veřejnosti s jednotlivými okolnostmi vylučujícími protiprávnost, splnění zákoných podmínek takového jednání, by mohlo vést k větší bezpečnosti i tím, že občané nebudou zůstat pasivní ať už při své vlastní obraně, nebo při obraně jiných. Jistě by to vedlo i k větší prevenci, kdy by si pachatel nemohl být jist, jakým způsobem se bude poškozená osoba bránit, případně jakou proti němu vytáhne zbraň a při jejím použití neponese za to trestní odpovědnost. Za zamyšlení také stojí fakt, že v současné době nikde nejsou uváděny statistické údaje případů jednání v krajní nouzi, nutné obraně, ani zhodnocení, jak uvedené případy byly vyřešeny. Orientovat se v problematice okolností vylučujících protiprávnost je pro právníky neznalého člověka velice složitá. Proto se domnívám, že bakalářská práce poskytne občanům přehledné a srozumitelné zpracování, manuál týkající se této problematiky.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

MONOGRAFIE

1. **HEJDA, J.a kolektiv:** *Vybraná témata kriminalistiky a trestního práva.*
Vysoká škola ekonomická v Praze: Oeconomica, 2007, ISBN 978-80-245-1163-4
2. **JEHLIČKA, O., ŠVESTKA, J., ŠKÁROVÁ, M. A kol.:** *Občanský zákoník. Komentář.* 9. vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, ISBN 80-7179-881-9
3. **JELÍNEK, J. a kolektiv:** *Trestní právo hmotné.* 1. vyd. Praha: Leges, 2009, ISBN 978-80-87212-24-0
4. **KUCHTA, J.** *Nutná obrana.* Masarykova univerzita, Brno: 1999, ISBN 80-210-2198-5
5. **KUCHTA, J., KRATOCHVÍL, V. a kol.:** *Trestní právo hmotné obecná část,* 3. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 2006, ISBN 80-210-2985-4
6. **NOVOTNÝ, F. a kolektiv:** *Trestní právo hmotné.* 2. vyd. Plzeň :Aleš Čeněk, 2007, ISBN 978-80-7380-083-3
7. **NOVOTNÝ, F., KREML, A., HELBRANT, M.,** *Zbraně a sebeobrana,* Praha, Goldstein and Goldstein, 1997, ISBN 80-86094-23-5
8. **SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D.** *Základy trestní odpovědnosti.* Praha: Nakladatelství ORAC, 2003, 2004, ISBN 80-86199-74-6
9. **ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S.,** *Komentář k trestnímu zákonu,* 6. vyd. Praha, C. H. Beck, 2004, ISBN 80-7179896-7

OSTATNÍ LITERATURA :

10. **KUBOVÁ, O.,** *K některým otázkám krajní nouze,* Bulletin advokacie, 1998, č. 10
11. **Rozhodnutí Nejvyššího soudu** ze dne 6.5.2004, sp. zn. 7 Tdo 461/2004-I.
12. **Rozsudek Okresního soudu** v Plzni ze dne 9.12.2005, sp. zn. 37 T 33/2005
13. **Rt 20/1982,** 3 To 72/80, Sb.s.r., 1982, č. 4
14. **Usnesení Nejvyššího soudu** ze dne 4.12.2001, sp. Zn. 4 Tz 284/2001
15. **Usnesení Nejvyššího soudu** České republiky: Nástražný výbušný systém. (6 Tdo 66/2007).ASPI,2008
16. **Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb.** o vyhlášení *Listiny základních práv a svobod* jako součásti ústavního pořádku České republiky

17. **Zákon č. 140/1961 Sb.:** *Trestní zákon*, ve znění pozdějších předpisů
18. **Zákon č. 40/2009 Sb.,** *trestní zákoník*, Poradce, 2009, ISSN 1802-8330

ELEKTRONICKÉ ZDROJE :

19. **Institut pro kriminologii a sociální prevenci:** *Nizozemský trestní zákon*. Praha, 2006. Samostatně neprodejné. ISBN 80-7338-054-4.
Dostupné na <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>
20. **Institut pro kriminologii a sociální prevenci:** *Slovenský trestní zákon*. Praha, 2006. Samostatně neprodejné. ISBN 80-7338-055-2.
Dostupné na <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>
21. **Institut pro kriminologii a sociální prevenci:** *Slovinský trestní zákon*. Praha, 2005. Samostatně neprodejné. ISBN 80-7338-037-4. Dostupné na <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>
22. **Institut pro kriminologii a sociální prevenci:** *Trestní zákon Ruské federace*. Praha, 2003. Samostatně neprodejné. ISBN 80-7338-019-6.
Dostupné na <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>
23. **Institut pro kriminologii a sociální prevenci:** *Maltský trestní zákon*. Praha, 2007. Samostatně neprodejné. ISBN 978-80-7338-065-6. Dostupné na <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>
24. **Institut pro kriminologii a sociální prevenci:** *Řecký trestní zákon*. Praha, 2000. Samostatně neprodejné. ISBN 80-86008-81-9. Dostupné na <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>
25. **Institut pro kriminologii a sociální prevenci:** *Rumunsko*. Praha, 2005. Samostatně neprodejné. ISBN 80-7338-039-0. Dostupné na <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>
26. **Institut pro kriminologii a sociální prevenci:** *Francie*. Praha, 2003. Samostatně neprodejné. ISBN 80-7338-012-9. Dostupné na <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>
27. **Institut pro kriminologii a sociální prevenci:** *Chorvatsko*. Praha, 2003. Samostatně neprodejné. ISBN 80-7338-013-7. Dostupné na <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>
28. **Institut pro kriminologii a sociální prevenci:** *Skotsko*. Praha, 2003. Samostatně neprodejné. ISBN 80-7338-014-5. Dostupné na <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>

29. **Institut pro kriminologii a sociální prevenci: *Litva*.** Praha, 2002. Samostatně neprodejné. ISBN 80-7338-001-3. Dostupné na <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>
30. **Institut pro kriminologii a sociální prevenci: *Itálie*.** Praha, 2001. Samostatně neprodejné. ISBN 80-86008-87-8. Dostupné na <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>
31. **Německý trestní zákoník [online]:** Zveřejněné znění z 13. Listopadu 1998 (sbírka zákonů I s. 3322). Dostupné na <http://www.gesetze-im-internet.de/stgb/BJNR001270871.html>